

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»
студента II року навчання
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
спеціальності 035 «Філологія»,
спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література», ОНП «Українська
філологія та західноєвропейська мова»

Ірини Віталіївни БАРАНОВСЬКОЇ

Науковий керівник:

д.філол.н., професор кафедри української
мови та прикладної лінгвістики

Лідія ГНАТЮК

«Допущено до захисту»

протокол засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

№ 14 від «08» травня 2024 року

завідувач кафедри _____

к.філол.н., доц. **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2024

АНОТАЦІЯ

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена необхідністю вивчення специфіки вербалізації гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях крізь призму мовної картини світу українців XIX-XX століть. Мета магістерської роботи полягає у виявленні особливостей мовного відтворення гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях, зафіксованих у «Фразеологічному словнику української мови» та збірці Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше». Для досягнення мети необхідно виконати такі завдання: виокремити фразеологічні одиниці, у яких відображені гендерні стереотипи, покласифікувати вибрані одиниці за стереотипами відповідних статей (жінок і чоловіків) і здійснити лінгвістичний аналіз цих фразеологічних одиниць. Об'єктом дослідження стали фразеологічні одиниці, де зафіксовано гендерні стереотипи. Предметом вивчення є специфіка вербалізації гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях крізь мовну картину світу українців XIX – XX століть. Для проведення дослідження використовувалися загальнонаукові (аналізу, синтезу, порівняння) та лінгвістичні методи дослідження (описовий, контекстуального та компонентного аналізу). Результати дослідження показали, що найбільшу групу становлять фразеологічні одиниці, які репродукують гендерні стереотипи про жінок. Меншою групою є фразеологічні одиниці, що вказують на гендерні стереотипи про чоловіків. Основними способами вербалізації гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях є використання загальноживаних й архаїчних лексем: жінка, чоловік, мати, батько, дівчина, хлопець, муж, невістка тощо; порівняння; протиставлення; зіставлення; гіперболізація та інші. Не менш важливим способом мовного осмислення дійсності є мовна гра через різні види римування у пареміях.

Ключові слова: гендер, фразеологічні одиниці, паремії, гендерні стереотипи, гендерна соціалізація, мізогінія, мізандрія, вербалізація, мовні засоби, мовна картина світу.

ABSTRACT

The demand for a comprehensive study of the specifics of gender stereotype verbalization in phraseological units through Ukrainians' linguistic worldview of the XIX-XX centuries shaped the relevance of the following research. The objective of the master's paper is to examine the peculiarities of the linguistic replication of gender stereotypes in phraseological units, including the parems documented in the "Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language" and the collection "Ukrainian Proverbs, Adages, And Other Sayings" by Matvii Nomys. Achieving this goal requires the necessary tasks of identifying phraseological units that reflect gender stereotypes, classifying the selected units according to the stereotypes of the relevant sexes - women and men, and performing linguistic analysis of the selected units. The subject area of the study is the phraseological units that address gender stereotypes. The specific topic of the research is the particularity of the verbalization of gender stereotypes in phraseological units through the linguistic worldview of Ukrainians of the XIX-XX centuries. The study was conducted by using general scientific (analysis, synthesis, comparison) and linguistic research methods (descriptive, contextual, and component analysis). The results of the analysis revealed that the largest group consists of phraseological units that reproduce gender stereotypes about women. A more diminutive group includes phraseological units that indicate gender stereotypes about men. The main ways of verbalizing such units are engaging standard and archaic lexemes: woman, man, mother, father, girl, boy, husband, daughter-in-law, etc., the methods of comparison, contrast, juxtaposition, hyperbole, etc. Equally important are different rhyming types.

Keywords: gender, phraseological units, paremics, gender stereotypes, gender socialization, misogyny, misandry, verbalization, language means, linguistic worldview.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ	11
1.1. Гендерні стереотипи як об’єкт мовознавчого вивчення	11
1.2. Мовна картина світу українців ХІХ – ХХ ст. у лінгвістичних студіях	17
1.3. Фразеологічні одиниці як джерело вивчення гендерних стереотипів..	20
1.4. Гендерні стереотипи як прояв сексизму, дискримінації, мізандрії і мізогінії у проєкції на мовні засоби їх вираження.....	22
1.5. Гендерні стереотипи і фемінітиви	25
Висновки до Розділу 1	27
РОЗДІЛ 2 СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЖІНОК У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ	29
2.1. Мовні засоби вираження мізогінії у фразеологічних одиницях крізь призму стереотипів про нерівноцінність і нерівноправність статей	29
2.1.1. Жіноче як маркер стереотипно негативних характеристик.....	29
2.1.2. Мовні засоби відображення узагальнених стереотипних рис жінок.	33
2.1.3. Рожевий колір як невід’ємний компонент жіночої гендерної стереотипізації	42
2.2. Мовне вираження стереотипізації побутових обов’язків як «жіночих»	43
2.3. Способи вербалізації стереотипних обов’язкових стандартів для жінок	46

2.4. Лексичні особливості стереотипів про заміжжя як компонента жіночої гендерної соціалізації.....	50
2.5. Фразеологізми про побиття і примус жінок як нормалізацію домашнього насилля: мовні особливості.....	55
Висновки до Розділу 2	56
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЧОЛОВІКІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ	59
3.1. Мовні засоби вираження стереотипних обов’язкових стандартів для чоловіків.....	59
3.2. Гіперболізація чоловічих рис і маскулінності	63
3.3. Способи вираження «чоловічої» діяльності та їхньої побутової безпорадності.....	65
3.4. Одруження як негативне явище для чоловіків: специфіка вербалізації стереотипу.....	68
Висновки до Розділу 3	69
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75

ВСТУП

Фразеологічні одиниці української мови, до яких у широкому розумінні зараховують і паремії, привертали і привертають увагу дослідників. Предметом вивчення лінгвістів були значення, походження, структура фразеологізмів, особливості вживання їх у художніх текстах, публіцистичному і розмовному стилях тощо.

Семантику українських фразеологізмів вивчали вітчизняні науковці Н.Ф. Венжинович [Венжинович, 2018], Л.П. Гнатюк [Гнатюк, 2020], Н.Ф. Грозян [Грозян, 2003], Н. Б. Дем'яненко [Дем'яненко, 2005], М.В. Жуйкова [Жуйкова, 2007], А.О. Івченко [Івченко, 1998], О. Левченко [Левченко, 2005], О.А. Майборода [Майборода, 2002], О.В. Назаренко [Назаренко, 2001], Л.В. Савченко [Савченко, 2013], М.В. Скаб [Скаб, 2007], Л.Г. Скрипник [Скрипник, 1973], В.Д. Ужченко [Ужченко, 2005], О.С. Юрченко [Юрченко, 1984] та інші.

Семантичні особливості паремій і відображення в них української ментальності досліджували вітчизняні лінгвісти Т. П'ятковська [П'ятковська, 2014], Н.А. Березовська-Савчук [Березовська-Савчук, 2015], О.В. Левун, О. В. Велічанова [Велічанова, 2014], В. Калько [Калько, 2010], В. Щербіна [36].

Проте чимало аспектів української фразеології ще потребують ґрунтовного дослідження. Наприклад, вивчення фразеологічних одиниць з боку гендерних аспектів, зокрема відзеркалення у них гендерних стереотипів.

Гендерні стереотипи і маркери у фразеологізмах та пареміях досліджували українські лінгвісти М.С. Ковальчук [Ковальчук 2019], І. Прокіна, Ю. Купчишина [Прокіна, Купчина 2022], Т.М. Юношева [Юношева 2017], А.Ю. Ковальова [Ковальова 2013], Л.С. Ільчук [Ільчук 2021], О.В. Весоловський, Б.Я. Петришак [Весоловський, Петришак 2024],

І. Собченко-Рачинська [Собченко-Рачинська 2014], М. Глуховська [Глуховська 2022], Н. Секіна [Секіна 2020], М. Лозицька [Лозицька 2021].

Актуальність теми пропонованої магістерської роботи зумовлена необхідністю поглибленого вивчення специфіки відображення гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях, з пареміями включно, в контексті мовної картини світу українців XIX – XX століть.

Мета роботи – з'ясувати специфіку відображення гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях (із пареміями включно), зафіксованих у «Фразеологічному словнику української мови» та збірці Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», у контексті особливостей мовної картини світу українців XIX – XX століть; виявити, які стереотипи про жінок і чоловіків були найпоширенішими.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- ✓ виокремити фразеологічні одиниці, у яких відображені гендерні стереотипи (на матеріалі «Фразеологічного словника української мови» та збірки Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше»);
- ✓ покласифікувати вибрані одиниці за стереотипами відповідних статей – жінок і чоловіків;
- ✓ провести лінгвістичний аналіз вибраних одиниць.

Джерелом дослідження є «Фразеологічний словник української мови» (1993) та збірка Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), які є в загальному електронному доступі; використано також тлумачні словники української мови.

Об'єкт дослідження – фразеологічні одиниці, у яких засвідчено гендерні стереотипи (на матеріалі «Фразеологічного словника української мови» та збірки Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше»).

Предметом дослідження є специфіка вербалізації гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях у контексті мовної картини світу українців XIX – XX століть.

Методи дослідження – загальнонаукові: аналізу, синтезу, порівняння; власне лінгвістичні методи: описовий, а також контекстуального та компонентного аналізу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона є внеском у поглиблене вивчення проблем гендерної лінгвістики, а також української фразеології (в широкому розумінні, тобто включно з пареміологією).

Практичне значення роботи полягає в тому, що її результати можна використовувати як матеріал для лекцій з гендерної лінгвістики.

Здійснений аналіз фразеологічних одиниць на предмет специфіки вербалізації гендерних стереотипів у гендерному аспекті визначає **наукову новизну** цього дослідження.

Робота складається зі вступу, трьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, списку джерел ілюстративного матеріалу, списку використаної літератури.

У **Вступі** визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, його мету та основні завдання, наукову новизну, а також практичне і теоретичне значення.

У **першому розділі** розглянуто гендерні стереотипи як об'єкт мовознавчого вивчення, мовну картину світу в лінгвістичних та гендерних студіях, поняття «сексизму», «гендерної дискримінації», «мізогінії» та «мізандрії», а також питання і проблематику фемінітивів у гендерній лінгвістиці в Україні.

У **другому розділі** здійснено лінгвістичний аналіз виокремлених одиниць із «Фразеологічного словника української мови» та збірки Матвія

Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», зокрема фразеологізмів і паремій, у яких засвідчено гендерні стереотипи про жінок.

У **третьому розділі** проаналізовано фразеологічні одиниці із «Фразеологічного словника української мови» та збірки Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», у яких засвідчено гендерні стереотипи про чоловіків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ

1.1. Гендерні стереотипи як об'єкт мовознавчого вивчення

Від 70-х років ХХ ст. активізувалися гендерологічні дослідження в європейській і американській соціолінгвістиці, а від початку 90-х років ХХ ст. – у мовознавстві на пострадянському просторі [Сукаленко 2013, с. 248].

Об'єктом уваги в гендерологічних студіях стали питання відмінностей, подібностей та особливостей репрезентації осіб чоловічої та жіночої статі в мові [Сукаленко 2013, с. 249]. Саме ці відмінності стали базою для формування гендерних стереотипів, зокрема ідеалів поведінки і типових рис, притаманних для стереотипного образу чоловіка і жінки.

Проте перед тим, як говорити про гендерні стереотипи, необхідно почати з поняття гендеру і його визначень у гендерній лінгвістиці та соціолінгвістиці.

Гендер стосується не тільки окремих індивідів – чоловіків та жінок, а й визначає стосунки між ними як «соціально-демографічними групами» та гендерні відносини в усій сукупності – те, як втілюються в життя «соціальні ролі жінок і чоловіків», як вони вибудовуються в суспільних відносинах. Більшість дослідників спирається на визначення, згідно з яким гендер означає «сукупність соціальних і культурних норм, які суспільство приписує виконувати людям залежно від їх біологічної статі». Гендер кваліфікують як багатоаспектну категорію і в межах суспільства, і в межах лише особистості. Гендер як соціальна стать і культурна метафора є вельми результативним аспектом аналізу в соціолінгвістиці. Ця думка щодо гендеру

дала можливість виявити культурно-символічні суттєві ознаки цього поняття [Сукаленко 2013, с. 250].

Гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та стосунків жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [Мельник 2004, с. 11].

За словником гендерних термінів, *гендер* (від англ. «gender» – рід) – соціокультурна, символічна конструкція статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок [Г].

Як засвідчує закордонна література, в англійських джерелах для визначення поняття «стать» дослідники використовують «sex» і «gender». Термін *sex* вживається частіше і, як зазначає Д. Лорбер, означає стать як біологічну категорію (сполучення генів та геніталій або дородовий, підлітковий і дорослий гормональний набір). Водночас цей термін позначає і соціальну категорію, що фіксує призначення індивіда в суспільстві від його народження, яке ґрунтується на типі геніталій. Щодо поняття «gender», то, як наголошує Д. Лорбер, відповідний науковий термін виник завдяки розвитку теоретичних засад фемінізму, а дещо пізніше — гендерних досліджень [Ліончук 2013, с. 67].

У 1958 психолог Роберт Столлер увів у науку термін *гендер* (який позначав соціальні прояви належності до статі або «соціальну стать»). У 1963 він виступив на конгресі психологів у Стокгольмі, зробивши доповідь про поняття соціостатевого (гендерного) самоусвідомлення. Пропозиція Р.Столлера щодо осмислення біологічного та культурного

складників у вивченні питань, пов'язаних зі статтю, і дала поштовх формуванню особливого напрямку в сучасному гуманітарному знанні – гендерних досліджень [Степанова 2017, с. 1].

Гендер, що трактується як культурно зумовлений і соціально відтворений феномен, є одним із параметрів, що визначають соціальні ролі й особисте сприйняття людьми себе як біологічного індивідуума. Причиною введення в науковий опис терміна *гендер* є необхідність застосування нової термінології в аспекті антропоцентричного підходу при дослідженні мовних явищ. Цей термін покликаний підкреслити суспільно конструйований характер статі, її конвенціональність, інституціональність і ритуалізованість [Мельник 2009, с. 110].

На думку Л. Ставицької, «сучасна лінгвістика переживає своєрідний «гендерний бум», а тому можна і слід говорити про накопичені ідеї, напрями пошуків та експериментів, маючи на оці становлення української лінгвістичної гендерології, бо гендер, як ніяке інше соціолінгвістичне поняття, закорінений в умови життя, реалії, норми і традиції певної культури» [Ставицька 2003].

У кожній патріархальній культурі гендерна система була одним із основних механізмів життя суспільства. Статева, гендерна ідентичність особистості були, що цілком логічно, основою світовідчуття, світорозуміння й світосприйняття людини. Зрозуміло, що все це фіксувала мова [Космеда 2014, с. 22].

Біологічні і соціальні відмінності та подібності обох статей стали причиною формування великої кількості стереотипів.

Стереотип – усталене ставлення до подій, вироблене на основі порівняння їх із внутрішніми ідеалами [Г].

Соціальний стереотип – це система економії ресурсів у процесі оцінювання моделей середовища [Г].

Гендерний стереотип – це спрощений, стійкий, емоційно забарвлений образ поведінки і рис характеру чоловіків чи жінок. Стереотипи проявляються в усіх сферах життя людини: самосвідомості, міжособистісному спілкуванні, міжгруповій взаємодії, тому вони дуже стійкі. М.Джекмен і М. Сентер виявили, що гендерні стереотипи набагато сильніші від расових. Гендерні стереотипи визначають статусні характеристики чоловіків і жінок, закріплюючи домінуюче становище чоловіків і дискримінаційні практики щодо жінок [Кравець 2013, с. 13].

Гендерні стереотипи – узагальнені уявлення про чоловіків і жінок – виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [Агеєва 2004, с. 158].

Гендерна ідентичність – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників/-ниць певної статі (або таким, що приписуються представникам/-цям певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією) [Г].

Гендерна соціалізація (статеворольова соціалізація) – процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру того суспільства, у якому він живе [Г].

Вдала гендерна соціалізація особистості полягає у викоріненні сексистських проявів, зменшенні впливу гендерних стереотипів та формуванні гендерної паритетності у суспільних інституціях [Новицька 2010, с. 11].

Але гендерна соціалізація стає основною проблемою дослідження в гендерних студіях, адже під впливом нав'язування соціальних ролей

чоловікам та жінкам формуються конкретні типові образи з певним набором характеристик, якими люди повинні бути наділені за статтю.

Впродовж історії від чоловіків та жінок очікували виконання певних, часто відмінних, соціальних ролей, які формувалися та відтворювалися під впливом цінностей та норм, що склалися й розвивалися протягом соціально-історичного процесу. Будь-яка невідповідність із усталеними «нормами» гендерної соціалізації сприймається негативно, а часто навіть ненависно й агресивно.

Соціалізація українських жінок у XVIII – XIX ст. не мала відмінного чи виразного характеру, не змінювалася і зумовлювалася впливом історичних чинників (відсутністю державності, поширенням загальноімперських законів та ін.) [Брус 2019, с. 141].

Образ чоловіка традиційно наділяють великою кількістю позитивних якостей, у яких відмовлено жінкам: це – розум, мужність, фахова компетентність, ініціативність, ризик тощо [Маслова 2010, с. 1]. Та попри це, типова чоловіча гендерна соціалізація негативно впливала і впливає на якість життя чоловік і жінок.

Жінці в українському суспільстві традиційно відводиться роль продовжувачки роду (образ матері), хранительки домашнього вогнища, домогосподарки. Під впливом відповідальності жінки за первородний гріх у православній традиції вже від початків цивілізації послідовно утверджувалася концепція жіночої вторинності, меншовартості [Маслова 2010, с. 145].

За нашими спостереженнями, наслідки гендерної соціалізації жінок і чоловіків такі:

Жіночі гендерні ролі	Чоловічі гендерні ролі
✓ Домогосподарка ✓ Мати ✓ Берегиня домашнього вогнища ✓ Продовжувачка роду ✓ «Дама в біді» ✓ Ведена	✓ Голова сім'ї / роду ✓ Батько ✓ Годувальник ✓ Справжній чоловік ✓ Господар ✓ Захисник ✓ Лідер
Жіночі риси	Чоловічі риси
✓ Незаймана ✓ Скромна ✓ Слабка ✓ Гарна / прекрасна ✓ Чуттєва ✓ Емоційна ✓ Емпатична ✓ Турботлива ✓ Мовчазна	✓ Мужній ✓ Сміливий ✓ Сильний ✓ Стійкий ✓ Не проявляє «жіночих» емоцій ✓ Раціональний ✓ Відповідальний ✓ Витривалий

Важливо зазначити, що соціальні ролі й типові риси чоловіка дуже відрізняються від жіночих. Жінка за своєю природою «повинна» бути слабшою за чоловіка, проте також у негативному сенсі вона є більш емоційною та емпатичною, що в теорії заважає їй раціонально мислити.

Гендерні стереотипи – це передусім об'єкт вивчення мовознавства, адже саме в мовних засобах гендерні стереотипи транслують себе найбільше. ЗМІ, література, реклама – всюди можна віднайти

віддзеркалення гендерної дискримінації, яка виявляється саме через різноманітні мовні засоби, включно з фразеологічними одиницями.

1.2. Мовна картина світу українців XIX – XX ст. у лінгвістичних студіях

Мовна картина світу посідає значне місце в лінгвістичних дослідженнях, оскільки цей напрям вивчає, як мова кодує та відображає наше уявлення про світ.

Взаємозв'язок лінгвістики та культурології стає очевидним, коли ми досліджуємо, як мова формує культурні концепти та цінності, а також те, як культура впливає на розвиток мови.

Л.В. Юдко пише: «Мовна картина світу – це польова система взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему лінгвістичних і граматичних значень відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу як таку» [Юдко 2011, с. 296].

Сучасне осмислення ролі людського чинника висуває завдання вивчення безпосередньої взаємодії мови й культурних цінностей як чинників формування концептуальної та мовної картин світу [Кононенко 2008].

Г.М. Алимжанова називає такі властивості мовної картини світу: цілісність, комплексність, багатоаспектність, історичність, розмаїття, поліінтерпретованість, здатність до експлікації та еволюції тощо [Алимжанова, 2010].

Саме мовна картина світу народу ідентифікує його найбільше, при цьому культуру певної національності також визначає мова країни [Загнітко 2017, с. 52].

Національно-мовна картина світу є результатом відображення в колективній свідомості етносу реального світу засобами пізнавальної діяльності. Тим самим реальний світ та свідомість – це основні чинники, що формують картину світу будь-якої мови [Потапенко 2014, с. 316].

Сучасні дослідники відзначають, що «якщо мовна картина світу – це зафіксована в мовних знаках і виявлена у формах мовної діяльності (текстах, дискурсах) мовна свідомість, то гендерні ознаки – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічої й жіночої свідомості, що виявляють особливості номінативної й комунікативної діяльності чоловіків і жінок, обумовлені статевою особливістю мовної діяльності й мовної поведінки» [Мельник 2009, с. 112].

Гендерні ознаки мовної картини світу – це «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [Ставицька 2003]. Залежність мовних особливостей від розподілу носіїв мови за статтю існує і виявляється багатоманітно. В Україні гендерна лінгвістика тільки розвивається, спираючись на випробувані в зарубіжній лінгвогендерології методи. Вітчизняні дослідження в цій галузі орієнтуються переважно на російськомовний соціум, що проживає в Україні, та зарубіжний мовний матеріал. Українська гендерна мовна особистість із набором своїх специфічних, етноментальних, асоціативно-вербальних, комунікативних констант мовної поведінки досі мало вивчена. І, як наслідок, ця особистість не фігурує в зарубіжних розвідках, що збіднює лінгвогендерологічну парадигму наукового пізнання в цілому [Сукаленко 2013, с. 249].

Коли ми говоримо про мовну картину світу з погляду гендерних студій, нам потрібно розуміти, за яких історичних умов вона формувалась. Історичні передумови для виникнення гендерних стереотипів – це модель

життя типової української сім'ї, а також типові моделі поведінки жінок і чоловіків у соціумі.

У дослідженнях І. Фатхутдінової зазначено, що роль жінки в українському суспільстві більшою мірою належала саме сім'ї, побуту і дітям. Проте не всі жінки навіть у ті часи були готові віддати себе у жертву сімейного вогнища. У ХІХ-ХХ століттях починається активна боротьба за жіночі права, і деякі із жінок вже мушили обирати, чому присвятити своє життя: громадській діяльності чи сім'ї [Фатхутдінова 2019].

Ще одна історична передумова – Перша, а далі й Друга світові війни, які також змінили дуже багато чого у становищі не лише української жінки, а й чоловіків.

Жінки були змушені взяти на себе «чоловічі» справи й обов'язки, тоді як чоловіки були зобов'язані воювати. Чоловіки, які не взяли зброї до рук, вважалися несправжніми чоловіками, а жінок, які бажали стати в один ряд із військовими, традиційно висміювали, адже це була «не жіноча справа».

Водночас, попри стереотипи про місце жінки в суспільстві, створюються жіночі угруповання і рухи, як-от Український Жіночий Союз (березень 1917). Велика кількість жінок стають героями війни, зробивши неоціненний внесок у воєнний та повоєнний стани.

Однак гендерні стереотипи занадто глибоко проникли у свідомість українців, адже велика кількість переконань, притаманних менталітету українського народу ХІХ-ХХ століть, успішно фігурують у сьогоденні і транслиуються не лише у міжособистісному мовленні, але й у рекламі, телебаченні, ЗМІ, літературі, а загалом у всіх сферах людської діяльності.

1.3. Фразеологічні одиниці як джерело вивчення гендерних стереотипів

Одночасно зі збільшенням кількості праць, присвячених причинам виникнення гендерних відмінностей у мові, почали з'являтися дослідження, мета яких – проаналізувати множинні мовні засоби виявлення гендеру в різних культурах. Суть соціокультурної природи гендеру як соціальної статі полягає в тому, що він є ідеологічним конструктом, який акумулює уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою в тій чи тій культурі [Сукаленко 2013, с. 249].

У мовознавстві, культурології та філософії мови загально визнаною є думка про те, що фразеологічний склад є найбільш прозорим для втілюваних лінгвістичними засобами концептів «мови» етнокультури, оскільки в образній основі фразеологізмів відбиваються характерологічні риси світобачення, які виступають складовою частиною поняття «менталітет» [Потапенко 2014, с 230].

Дослідження рис менталітету в лінгвістичному аспекті знайшло місце у знакових працях В. Телії, В. Русанівського, В. Мокієнка, В. Гака [Потапенко 2014, с 230].

У науковій літературі одночасно функціонують два терміни *ментальність* і *менталітет*, які найчастіше ототожнюються за кореневою основою, хоч деяка поняттєва розбіжність визначень існує. Одним з атрибутів менталітету вважається ідентичність, зумовлена серед його носіїв спільністю соціальних умов, у яких формується свідомість. Ідентичність виявляється у здатності людей наділяти однаковими значеннями ті самі явища об'єктивного і суб'єктивного світу, тобто тотожним чином їх свідомо інтерпретувати і виражати тими самими символами. Менталітет – це склад розуму, спосіб думання, світосприйняття будь-якої окремої людини як представника певної спільноти. У спеціальних дослідженнях терміни

ментальність і *менталітет* чітко не розмежують [Потапенко 2014, с. 230].

Отже, ми можемо спостерігати безпосередній зв'язок менталітету як способу мислення індивіда та специфіки мови, якою він мислить. Індивідуальне слововживання є індивідуальним осмисленням буття через усталені в мовленнєвій дійсності мовні форми [Жайворонок 2007, с. 67-68]. З цього випливає й інша аксіома, що національне слововживання є національним осмисленням буття тої чи іншої країни, її культури та історії.

Кожна фразеологічна одиниця як мовний знак є «зберігачем» наших відомостей про світ і розглядається як «носій» інформації, особливої структури знання [Венжинович 2018, с. 128]. Аналіз фразеологічного фонду дає змогу виявити символи й еталони національних культур через систему кодів [Галинська].

Фразеологічні одиниці, як відображення менталітету та ментальності українського народу, дають змогу простежувати наявність гендерних стереотипів в Україні протягом століть, їх значення, частотність і вплив.

У фразеологічних одиницях відбито риси характеру людини як усвідомлені явища, що віднесені до сфери її психічної діяльності [Тернова 2019, с. 61]. Глибинні гендерні стереотипи, відбиті у фразеології, нав'язують носіям мови готові матриці для оцінювання жіночих та чоловічих якостей. Виявлення ознак маскулінності й фемінності на фразеологічному рівні доповнює картину концептуалізації гендеру у свідомості українського народу. Це зумовлює необхідність подальших гендерних досліджень, що є необхідними для розвитку сучасної лінгвістики [Тернова 2019, с. 63].

Характерною рисою фразеологічних систем є їхня андроцентричність, зокрема з погляду оцінності. Натомість «жіночі» прецедентні тексти-анекдоти урівноважують зазначений фразеологічний андроцентризм, подаючи не надто привабливі профілі концепту «Чоловік». Прикметно, що

в жіночих дискурсивних практиках стереотип чоловіка містить практично всі негативні атрибути, наявні у фразеологічному стереотипі жінки. На цьому етапі дослідження гендерних стереотипів важко ще визначити, чи є вони етно- чи культурнозумовленими явищами, оскільки на аналогічні прецедентні тексти можна натрапити в межах різних лінгвокультур [Левченко 2008].

Основними причинами гендерної стереотипності стійких зворотів є різні функції, які виконують жінки та чоловіки в суспільстві, різні типи характеру, якими вони наділені. Наприклад, жінок заведено вважати емоційними, нестриманими, чоловіків – виваженими, морально стійкими. У сфері гендеру маркерами, які вказують на стосунки між представниками протилежної статі, можуть бути назви спорідненості, антропонімні лексеми [Ковальчук 2019, с. 25].

1.4. Гендерні стереотипи як прояв сексизму, дискримінації, мізандрії і мізогінії у проєкції на мовні засоби їх вираження

Для того, щоб зрозуміти проблематику і важливість вивчення гендерних стереотипів, потрібно побачити, чим вони небезпечні. Нормалізація гендерних стереотипів призводить до нормалізації потенційно небезпечних соціальних явищ, які вважаються нормою для великої кількості людей: візьмімо, наприклад фразеологізми, які стосуються побиття жінок. У збірці Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» цілих чотири сторінки відведено для опису фразеологізмів на позначення «виховання жінки», де периферійною думкою є нормалізація фізичного насилля щодо дружин і дочок.

За СУМ-11, дискримінація – це обмеження або позбавлення прав певних категорій громадян за расовою або національною належністю, політичними і релігійними переконаннями [СУМ-11]. Така вузька інтерпретація не дає розуміння, що дискримінація також може бути за

гендерною ідентичністю або, простіше, за статтю. Для цього у нас є більш вужчий термін – сексизм.

За словником гендерних термінів, *сексизм* (англ. «sexism», від лат. «sexus» – стать, синонім – гендерна дискримінація) – упереджене ставлення, дискримінація людини за ознакою статі чи гендерною ідентичністю. У суспільстві сексизм може бути представлений у вигляді системи стереотипів, офіційно закріплених положень чи навіть ідеології. В основі сексизму лежить переконання про перевагу однієї статі над іншою [Г]. Окрім того, є потреба виокремити таку дихотомію поняття сексизм: *чоловічий (маскулінний) сексизм – жіночий (фемінний) сексизм* [Патріарх 2022, с. 312].

Сказане підводить нас до найбільш поширеного соціального явища в Україні, відомого як мізогінія, або «жінконенависництво».

За словником гендерних термінів, *мізогінія* (від грец. «μῖσος» — ненависть і «γυνή» – жінка) – ненависть до жінок, жінконенависництво. Характерна для деяких чоловіків і жінок поведінка, що виражається в зневазі й ненависті до жіночої статі. Мізогінія може проявлятися як негативне ставлення до всіх жінок взагалі або тільки до деяких психологічних чи фізичних фемінінних ознак, що різною мірою проявляються у різних жінок [Г].

Протилежністю цього явища виступає мізандрія, або «чоловіконенависництво». У словнику гендерних стереотипів зазначено, що це (від грец. «μίσος» – ненавидіти і «άνδρός» – чоловік) – ненависть до чоловіків. Мізандрія може проявлятися як негативне ставлення до всіх чоловіків узагалі або тільки до деяких психологічних чи фізичних маскулінних ознак, що різною мірою проявляються у різних чоловіків [Г].

Ненависть або зневага найкраще виявляться у словах. Окремим доказом цієї думки є використання мізогінних фразеологічних одиниць

нашими сучасниками, наприклад, *слабка/сильна стать* або мізандричних *мамин/бабин синок*.

Виявлення сексизму також проявляється шляхом об'єктивізації, еротизації та протиставлення жіночих і чоловічих образів [Шерстюк 2021, с.1].

Тенденції патріархальних суспільств, зокрема й українського, нав'язують статево-рольові та гендерні стереотипи поведінки в основному для жіночої статі, що проявляється в нав'язуванні так званих «жіночих» видів зайнятості (секретарка, вчителька, вихователька тощо); в обмеженні можливостей особистісного росту та професійної кар'єри; у підвищених, часто неадекватних, що завдають непоправної шкоди здоров'ю естетичних вимогах до жіночої зовнішності (унаслідок чого жінки погоджуються на хірургічні втручання, що можуть завдати непоправної шкоди здоров'ю); у контролюванні жіночого тіла і сексуальності; у гіперболізації жіночих репродуктивних функцій; в покладанні на жінок виняткової відповідальності за догляд і виховання дітей; у закріпленні за жінками низки сімейно-побутових обов'язків тощо [Онипченко 2019].

Гендерні стереотипи також негативно впливають на міжгендерне спілкування через обмеження тем, необґрунтовані вимоги до мовлення, конкретні очікування, які суперечать реальності, хибне сприйняття висловленого. Це своєю мірою призводить до міжстатевих конфліктів і непорозумінь.

Усі ці тенденції простежуються також у фразеологічних одиницях. Завдяки фразеологічному фонду української мови ми маємо змогу відтворити гендерні стереотипи періодів, у які уклалися словники і збірки.

1.5. Гендерні стереотипи і фемінітиви

Останнім часом причиною міжстатевої полеміки є використання фемінітивів. Окрема частина українського суспільства не здатна сприйняти на сьогодні введення фемінітивів.

Фемінітиви — це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей незалежно від їхньої статі) [Г].

22 травня 2019 року Кабінет Міністрів України схвалив нову редакцію правопису, а 30 травня 2019 року цей документ набув чинності. Згідно з цією редакцією, у правописі зафіксовано фемінітиви, наприклад *філологиня, маркетологиня, лікарка, авторка* і подібні. Відповідно до наших спостережень, суспільство не надто приязно сприймає фемінітиви, вважаючи, що вони псують українську мову. Проте свідомі опоненти фемінітивів не враховують того, що таке нововведення є поверненням до давніх тенденцій, а використання фемінітивів було ще у давні часи.

Давні тенденції розвитку фемінітивної системи української мови охоплюють весь історичний період і тісно пов'язані між собою. Так, процес творення фемінітивів суфіксальним способом за допомогою форманта **-к-а** був започаткований ще в дописемний період, однак перші деривати із суфіксом **-к-а** були похідними від співвідносних іменників-назв жінок (*тетька, дівька* тощо); кількість фемінітивів зросла в давньоукраїнській (*галичанка, невѣстька* тощо) і староукраїнській мові (*абтекарка, винничка, вибавителка, гафтарка, дворничка, перекупка, ткачка, покровителка, антецесорка, наймичка, арменка, волошка, єгиптянка, русинка, єретичка, католичка, неприятелка, добродѣйка* тощо). Ще більше фемінітивів засвідчено в українській мові в процесі її подальшого розвитку (*агрономка, бавовнярка, маніфестантка, авантюристка, співмешканка, білоруска, оптимістка, анархістка, українофілка, феміністка, абонентка, фаворитка, довірителька, довгожителка, юначка, хуторянка, холостячка*

тощо); при цьому продуктивність інших фемінітивних словотворчих засобів упродовж усіх історичних періодів залишалася низькою [Брус 2009, с. 62].

Категорія жіночості української мови XVIII – XIX ст. як одна з розвинутих лінгвальних одиниць того часу не має ще цілісного комплексного опрацювання. Вона входила до опису лексики, словотвору, граматики нової української літературної мови в загальних лінгвістичних працях і небагатьох спеціальних дослідженнях з лексикології, дериватології, граматики української мови [Брус 2019, с. 142].

Підґрунтям для дослідження фемінітивів української мови XVIII – XIX ст. стала багата і розмаїта в жанрово-стильовому плані писемна спадщина того часу, зокрема: офіційно-ділові пам'ятки («Ділова і народнорозмовна мова XVIII ст. (Матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України)» за ред. В. В. Німчука (1976) та ін.); художні («Українські інтермедії XVII – XVIII ст.» за ред. М. К. Гудзія (1960), «Енеїда» І. Котляревського (1798), «Кобзар» Т. Шевченка (1840) та ін.); наукові («Грамматика музыкальна» М. Дилецького (1723), «Лікарські та господарські поради XVIII ст.» за ред. В. В. Німчука (1984) та ін.), церковно-релігійні («Ифіка ієрополітика, или Філософія нравоучителная» (1760), «Рукописний збірник проповідей XVIII ст.» та ін.), літописні (Літопис Самовидця, Літопис Самійла Величка та ін.), епістолярні («Приватні листи XVIII ст.» за ред. В. А. Передрієнка (1987) та ін.) [Брус 2019, с. 143].

Джерелами фіксації загальних назв жінок, об'єктивації їх у лексиконі нової української літературної мови, достовірної інформації щодо семантичних та інших особливостей стали лексикографічні видання, які відобразили багатство народнорозмовної лексики XVIII – XIX ст., зокрема «Історичний словник українського язика. Т. І. А–Ж» за ред. Є. Тимченка (1985), «Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. Є. Тимченка» у 2 кн. за ред. В. В. Німчука (2002 – 2003), «Словник

української мови П. Білецького-Носенка» за ред. В. В. Німчука (1966), «Словарь української мови» в 4 т. за ред. Б. Грінченка (1996 – 1997), «Українсько-російський словник» А. Ніковського» (репринт із видання 1926 р.) (2018); «Етимологічний словник української мови» в 7 т. за ред. О. С. Мельничука (1982 – 2012); а також словники авторської художньої творчості, зокрема «Словник мови Шевченка» у 2 т. за ред. В. С. Ващенка та ін. (1964), «Словник мови творів Г. КвіткиОснов'яненка» у 3 т. (1978 – 1979) та ін. [Брус 2019, с. 143].

Аналізуючи вживання фемінітивів у сучасній українській мові, констатуємо поживлення їх функціонування в публіцистичному та художньому стилях. Проте спостерігаємо такі явища, як лексичні лакуни в найменуваннях жіночих професій та гендерну (морфологічну й семантичну асиметрію), що пояснюємо ситуативно-прагматичними завданнями підкреслення соціального статусу через вживання чоловічого роду [Марчук 2018, с.102].

Серед фемінітивів, зібраних у Фразеологічному словнику української мови, є *господиня, графиня, бариня, княгиня, газдиня, богиня, секретарка, господарка, молотарка, богатирка, кухарка, шинкарка, швейцарка, доярка, знахарка* та інші. А у збірці Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше» можна знайти *господиня, бояриня, крамарка, коханка, вдова* та схожі.

На мою думку, фемінітиви є важливим складником української мови та мовної картини світу українців. Вони не лише збагачують лексичний запас мови, але й втілюють її фемінітивну систему та підтримують гендерну рівність щодо українок, що є особливо важливим для їхнього професійного життя.

Висновки до Розділу 1

Отже, гендерні стереотипи – це усталені переконання та уявлення про поведінку, риси характеру та соціальні ролі чоловіків і жінок. Ці стереотипи

глибоко вкорінені в українському суспільстві і знаходять своє відображення в мові, зокрема у фразеологічних одиницях.

Фразеологічні одиниці є важливою складовою частиною мови, у якій відображається український менталітет і ментальність через мовну картину світу українців. Словники та збірки фразеологізмів – це не лише мовні джерела, але й історичні документи. Вивчаючи їх, ми можемо побачити, як еволюціонували гендерні ролі та уявлення про «чоловіче» та «жіноче».

Оскільки паремії – це стійкі вислови з узагальненою семантикою, ми відносимо їх до фразеологічних сполук, тому вважаємо доцільним їх вивчення разом з іншими видами фразеологізмів.

Дослідження фонду фразеологічних одиниць української мови свідчить про наявність гендерних стереотипів, які закріплюють такі традиційні гендерні ролі: чоловік – годувальник, захисник, голова сім'ї, а жінка – берегиня домашнього вогнища, мати, домогосподарка. Такі переконання демонструють соціальну нерівність у ставленні до чоловіків і жінок, адже чоловічі якості і соціальні ролі цінуються набагато вище за жіночі.

Важливо зазначити, що у фразеологічному фонді української мови наявні мізогінні та мізандричні фразеологізми, які є проявом дискримінації за ознакою статі.

Існують різні погляди на сучасну гендерну ситуацію, але, на мою думку, одним зі способів подолання гендерних стереотипів є використання фемінітивів задля того, аби підкреслити роль жінок у суспільстві.

РОЗДІЛ 2

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЖІНОК У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ

2.1. Мовні засоби вираження мізогінії у фразеологічних кризь призму стереотипів про нерівноцінність і нерівноправність статей

Як уже згадувалося вище, мізогінія – це «жінконенависництво». Це явище характерне тим, що воно може бути прихованим і не одразу зрозумілим. Така тенденція простежується й у фразеологічних одиницях.

Прихована мізогінія наявна в усіх сферах людської життєдіяльності від освіти до домашнього емоційного або навіть фізичного насилля над дочками і дружинами [Манне 2017]. Прихована мізогінія – частина внутрішньої мізогінії, від якої на сьогодні велика кількість людей прагне рефлексувати.

До цього явища, до прикладу, ми можемо віднести прикметник «бабський», який використовують зі значенням «жіночий» у негативній конотації.

За нашими спостереженнями, дуже велика кількість фразеологізмів, які стосуються жінок або чого-небудь жіночого, мають саме негативну конотацію.

2.1.1. Жіноче як маркер стереотипно негативних характеристик

З огляду на матеріал із «Фразеологічного словника української мови» та збірки Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», можна впевнено стверджувати, що ставлення до жінки було дуже часто негативне.

Навіть найважча справа, яка біологічно належить жінкам, сприймається як щось негативне, акцентується увага на тому, що жінка набирає вагу, а не на тому, що породілля приносить нове життя у світ.

Бути / стати у вазі, *заст.* Вагітніти. *На третій годочок я стала у вазі* (Барв.). Синонім: **ходити важкою**. Антонім: **ходити впорожні** [ФС, с.64].

Або, наприклад, зневага до жінок, які носили дитину без законного чоловіка. У таких ситуаціях вина падала, та і зараз також падає, саме на жіночі плечі.

Принести в пелені (в приполі) кого. Народити дитину, не перебуваючи в законному шлюбі. *Багачі своїми поглумками проходу не давали: — Дождалась? Ждала мати червінців таврійських, а дочка натомість байстря в пелені принесла!* (Гончар); *Офіцерик потім кудись завіявся.., а бідна попівна принесла оцього студента в приполі* (Збан.) [ФС, с. 695].

Компонент *приніл* у цій ФО має переносне значення.

ПРИПЛ, -полу, ч., розм. Те саме, що *пола*.|| перен. Край неба, лісу, поля і т. ін. Принести у приполі — народити дитину без офіційного шлюбу [ВТС].

Загалом, за нашими спостереженнями, жінку часто звинувачували в усіх гріхах людства. Яскравим прикладом цього можуть слугувати наведені нижче одиниці:

Як нема на кого, то на жінку [УП, с. 158].

«Хто винен?» — «Невістка!» — «Хто?» — «Невістка!» — «Та невістки дома нема?» — «Так плахта її дома!» [УП, с. 158].

— Не невістка, так невістчина плахта [УП, с. 158].

— Невістчина й плахта шкоду робить, бо невістки дома нема [УП, с. 158].

— Е, ніхто не зробив!.. Ен невістчина плахта висить— то вона зробила [УП, с. 158].

Баба винувата, що дівка черевата [УП, с. 205].

Важливо зазначити, що ФО, наведені вище, мають іронічний характер. У цих фразеологічних одиницях ми можемо спостерігати такі лексеми: *жінка, невістка, баба і дівка*.

Жінка, невістка і дівка мають нейтральну конотацію. Це можна простежити також у тлумачному словнику української мови у 20-ти томах.

ЖІНКА, и, ж. 1. Особа жіночої статі; протилежне чоловік. 2. Доросла, на відміну від маленької дівчинки. 3. Заміжня особа стосовно свого чоловіка; дружина [СУМ-20].

НЕВІСТКА, и, ж. 1. Заміжня жінка стос. до рідних її чоловіка (батька, матері, братів, сестер, дружин братів і чоловіків сестер) [СУМ-20].

ДІВКА, и, ж., розм. 1. Те саме, що дівчина. 2. заст. Одинока (незаміжня) покоївка, служниця у панському дворі [СУМ-20].

На противагу, *баба* має негативне значення. У тлумачному словнику української мови наведено понад 8 значень до лексеми *баба*, включно з негативними, де *баба* узагальнено означає жінку.

БА́БА, и, ж. 1. Мати батька або матері. 2. Стара віком жінка. 3. розм. Узагалі жінка. 4. перен., зневажл. Слабкий, боязкий, нерішучий чоловік або хлопець. 5. у сполуч. з присв. займ., розм. Те саме, що дружина. 6. заст. Жінка, що приймає дітей під час пологів. 7. заст. Ворожка, шептуха. 8. Людська фігура із снігу [СУМ-20].

Стереотипне мислення людей часто вказує на те, що бути жінкою соромно. Мати біологічні риси (як-от менструація) вважалося за щось, послане з пекла.

Чорт дёготь гонить (про жіночу менструацію) [УП, с. 619].

Не родись в платтячку, а родись в щастячку [УП, с. 112].

У цій ФО протиставляються два контекстуальні антоніми у зменшено-пестливій формі: *платтячку/щастячку*. Також у паремії застосовується паралельне римування.

Не так чоловік мішком, як жінка горшком рознесуть з дому [УП, с. 479].

У паремії наявне стилістичні фігури – римування і порівняння, які підсилюються застосуванням антонімічної пари – *чоловік/жінка*.

Жіноцька клятьба дурно йде — так як мимо сухе дерево вітер гуде [УП, с. 208].

Бабські забубони [УП, с. 48].

Лексема *жіноцька* у контексті фразеологічної одиниці *жіноцька клятьба дурно йде — так як мимо сухе дерево вітер гуде* має негативну конотацію, хоча й означає те саме, що й *жіноча* у нейтральній конотації.

ЖІНОЦЬКИЙ, а, е, розм. Те саме, що жіночий [СУМ-20].

При цьому прикметник *бабський* має негативну конотацію.

БАБСЬКИЙ, а, е, розм. Прикм. до баба 1, 3; // Належний бабі, бабам [СУМ-20].

Жінка напряму порівнюється з собаками, конями, кобилами тощо.

Не вірь ніколи жінці, коняці й собаці [УП, с. 363].

Кобилі и жінці не вір [УП, с. 363].

Жінці не вір у домі, а кобилі в дорозі ...бо кобила хоць каже —не перекину, а таки перекине [УП, с. 363].

Не ймай коню віри в полю, а жоні в двору [УП, с. 363]. Архаїчна лексема *жона* має нейтральну конотацію, але у контексті фразеологічної

одиниці *не ймай коню віри в полі, а жоні в двору* набуває негативного значення.

ЖОНА́, ї, ж., заст., книжн. 1. Те саме, що дружина. 2. Те саме, що жінка [СУМ-20].

Не вір коню в полі, а жінці у дворі [УП, с. 363].

Що бішена кішка, що понеділкова жінка, що чоловік з Боришполя — все одно [УП, с. 363].

Хати и жінку все треба покривати [УП, с. 400].

Бабам звід з неба не знімають, хоч и догори лежать покривати [УП, с. 400].

2.1.2. Мовні засоби відображення узагальнених стереотипних рис жінок

Найпопулярніший стереотип, вербалізований на багатьох сторінках книг, реклами, медіа і, звісно, зафіксований у фразеологічних одиницях – всі жінки однакові. Язикаті, сварливі, надто емоційні, підступні і таке подібне. Наводимо найпоширеніші ФО, які відбивають такі уявлення про жінку.

Баба Палажка [і баба Параска]. Язикатий, чванливий, пихатий. *Був час, коли Гітлер не мовчав перед німцями «мов скеля», він був охочий до самохвальби, як та баба Палажка* (Козл.). Синонім: **базарна баба** [ФС, с. 16].

Базарна баба. Криклива, сварлива, груба людина. Синонім: **баба Палажка** [ФС, с. 16].

Ваша сестра. Ви (ти) і подібні до вас (до тебе) жінки; всі жінки. *Кіко [скільки] він вашої сестри, отаких-о мав — хо-хо! Так у него [нього] ув кожнім ув селі по любасці* (Хотк.) [ФС, с. 800].

Наша сестра. Ми (я) і подібні до нас (до мене) жінки; всі жінки. [К а т р я:] *Нашій сестрі тільки й на думці, аби з хлопцями пожирувати* (Вас) [ФС, с. 800].

Плести інтриги. Діяти підступно, прагнути досягти певної мети. *Стільки безглуздох інтриг плели кумоньки довкола його особи* (Вільде); *Плете* [Кобза] *інтриги й підбурює матросів проти комітету* (Укр. літ.) [ФС, с. 645].

Як нема невістки, то нема на селі звістки; а як стала невістка, то стане на селі звістка [УП, с. 322].

Жінці правди не кажи, чужої дитини не бери, з панами не братайся [УП, с. 363].

Добра жінка дванадцять раз на день одурить, а як яка, то и без числа [УП, с. 402].

Шахврану не перетреш, а жінки не перепреш (на своєму поставить) [УП, с. 402].

То й не жінка, як сім раз на день не обманить чоловіка [УП, с. 402].

Оце роззяпив двері, як теща рот [УП, с. 183].

Сердилась баба на діда, а дід того не відав [УП, с. 183].

Два Жиди и дві невісті зроблять ярмарок на місті [УП, с. 183].

И кума сором, и хліба жаль [УП, с. 232].

Найду куму, аби було к чому [УП, с. 238].

Перейшов на дівочий (дитячий ще є) розум [УП, с. 293].

Невістка скаржниця, а на лиці не змарніла [УП, с. 319].

Що п'яна жінка, що скажена кішка [УП, с. 363].

Три баби а два Жиди зроблять ярмарок [УП, с. 364].

Прийде сто баб, та принесе сто лих [УП, с. 377].

Бабський празник [УП, с. 391].

В баби язик, як лопатань [УП, с. 402].

Не вірь жінці, як чужому собаці [УП, с. 402].

А ні на селі, а ні в місті не вірь невісті [УП, с. 402].

З бабою и дідько справу програв [УП, с. 402].

Жінці всей правди не одкривай [УП, с. 402].

Не кажи жінці правди [УП, с. 402].

Ще добра жінка, як сім раз на день обдурить [УП, с. 402].

Жінка и кам'яну гору пересіче [УП, с. 402].

Жінки, як сороки [УП, с. 402].

У жінки волос довгий, та ум короткий [УП, с. 402]. Жінки довге волосся мають, а розум короткий [УП, с. 402].

Два паралельні варіанти однієї паремії, які відрізняються парами лексем – *волос/волосся* та *розум/ум*.

Що бабине, то не таке, як людське [УП, с. 417].

Хирява баба — як гирява макітра [УП, с. 619].

Принести в пелені (в приполі) [УП, с. 696].

У вище наведених одиницях знову використовуються типові компоненти *жінка, баба, невістка*. Окрім цього, додається лексеми *сестра, кума* з нейтральною конотацією.

СЕСТРА́, і́, ж. 1. Кожна з дочок стосовно до інших дітей того ж батька або матері. 2. Жінка, яку еднають з ким-небудь спільні інтереси, прагнення, спільне становище і т. ін. 3. Ласкаве звертання до сторонньої

особи жіночої статі (перев. однакового віку з тим, хто звертається). 4. також у сполуч. зі сл. медична, санітарна. Особа середнього медичного 5. Член жіночого релігійного братства; черниця [СУМ-20].

КУМА́, і́, ж. 1. Хрещена мати щодо батьків хрещеника й хрещеного батька; мати дитини щодо хрещеного батька і хрещеної матері. 2. заст. Приятелька (у звертанні). 3. нар.-поет. Назва лисиці в казках, байках [СУМ-20].

А також у ФО *два жиди и дві невісті зроблять ярмарок на місті* наявний діалектизм *невіста* у множинній формі.

НЕВІ́СТА, и, ж. 1. заст. Дівчина або жінка, яка одружується; наречена. 2. діал. Жінка [СУМ-20].

Окремою групою хочемо виділити фразеологічні одиниці, у яких відображено уявлення про те, що всі жінки прийшли з пекла. У всіх цих ФО використовується компонент *баба* на позначення жінки.

Баба сім миль зза пекла (така зла) [УП, с. 47].

Баба з пекла родом [УП, с. 47].

Де дідько не посіє, там ся баба вродить [УП, с. 401].

Біда бабу породила, а біду чортова мати [УП, с. 401].

Вразькі баби [УП, с. 401].

Архаїчна лексема *вразькі* засвідчена у словнику Грінченка, як та, що позначає прикметник *вразий*.

Вразький, -а, -е. = Вразий [ГР, с. 395].

Жіночі ролі – такі як невістка, теща, кума – сприймаються негативно. За стереотипами, невістка – ледача, теща чи свекруха – сварлива, кума – зрадлива.

Жіночі ролі розглядалися крізь призму приватного життя: у багатьох випадках патріархальний світ хотів, аби жінки назавжди лишалися матерями, дружинами і господинями [Байдак, Бежук 2017].

Як була я у батенька, так була чубатенька; а як стала у свекрухи, то й об'їли чуб мухи [УП, с. 398].

Використовується компонент *свекруха*. Сама лексема має нейтральну конотацію, але у контексті ФО набуває негативного значення. Батьківський дім і життя зі свекрухою протиставляються, як паралельні явища у житті дівчині.

СВЕКРЎХА, и, ж. Мати чоловіка [СУМ-20].

Чоловік буде возить добро додому возом, а жінка з дому кірчиком (так чоловік не нас'тациця) [УП, с. 606].

Знову застосовується протиставлення *чоловік/жінка*.

Не одна жінка мужа змуровала [УП, с. 402].

У пареміях часто використовується архаїчна форма лексеми *чоловік* – *муж*.

МУЖ, а, ч. 1. книжн. Державний, науковий, громадський і т. ін. діяч.
2. заст., уроч. Чоловік (у 2 знач.) [СУМ-20].

Сестра любить, коли брат багатий [УП, с. 417].

Хата чужая, як свекруха лихая [УП, с. 428].

Горілка, як та дівка — хоч кого підведе [УП, с. 505].

Наша невістка — що не дай, то тріска [УП, с. 533].

Жінка хіба те утає, чого не знає [УП, с. 606].

Коли жінка каже — лихо, не зачіпай її стиха [УП, с. 606].

За стереотипами, мати обов'язково ніжить дітей і псує справжнє «батьківське виховання». У фразеологічних одиницях *мамина донечка* і *мамин синок* використовуються компоненти у зменшено-пестливих формах, щоб підкреслити зніженість дітей під материним крилом.

Мамина донечка. Зніжена, примхлива дівчина. *Ксеня не була маминою донечкою, вона мала й свої погляди і досить певний і своєрідний характер* (Голов.). Пор.: **мамин синок** [ФС, с. 262].

Мамин синок. Розпещений, виніжений хлопчик або юнак.— *Прості хлопці всі залишаються [на цілині],— гомонів він [провідник], складаючи у стовпець простирала.— А кручені паничі, мамині синки та доньки, що цвітасто повдягалися на дорогу, швидко полиняють. Повтікають через місяць* (Хор.). Пор.: **мамина донечка** [ФС, с. 805].

Тоді мама дурна, коли дитина мала [УП, с. 407].

Ледача та дитина, котрої батько не вчив [УП, с. 447].

Паремії, наведені нижче, відображають стереотип жінки як підпорядкованої, створеної для служіння та підтримки чоловіка. Таке уявлення про жіночу роль базується на біблійних міфах, де Єва була створена з ребра Адама як його служниця.

У патріархально зумовленій інтерпретації тексту Святого Письма чітко простежуються тенденції до розуміння жінки та жіночого тіла як чого "вторинного", залежного від чоловічого [Козар 2022].

Адамове ребро, жарт. 1. Жінка, адамові реберця. *Місцеві «батьюшечки» дуже слабкі щодо «адамових реберців» і мало не щотижня за ту слабкість платять власними святими ребрами...* (Вишня) [ФС, с. 734].

Чому Бог не сотворив Єви з ноги Адама? щоб жінка по корчмах не бігала; чому не з руки? щоб мужа за лоб не дерла; чому не з голови?

щоб не була розумнійша од мужа,— але з ребра, щоб ёго пильновала и ёму вірно служила [УП, с. 400].

Ця ФО побудована на риторичних запитаннях та зіставленні.

У пареміях також простежуємо перенесення відповідальності за характер та поведінку дітей на їхніх батьків. Проте це додає ваги ролі матері, яка понижується до сфери лише поганих впливів, натомість батька розглядають як джерело морального вдосконалення.

Од доброго батька — добра й дитина. Дурна мати — дурні діти [УП, с. 328].

Діди струють, а баби гноють [УП, с. 450].

И так багато всякого лиха, а Бог ще жінок наплотив [УП, с. 450].

Аби хлопці, а дівчата будуть [УП, с. 393].

Паремії, наведені вище, будуються на протиставленнях *батько/мати, діди/баби, хлопці/дівчата*, а також застосовується зіставлення *лихо/жінка*.

Фразеологізми *прекрасна половина (стать)* та *слаба (слабка) стать* є базою для глибоко укорінених гендерних стереотипів. *Прекрасна половина* часто використовують як звернення до жінок, підкреслюючи їхню красу та привабливість, але водночас зводять жіночу ідентичність до зовнішніх якостей та звужують їхню роль у суспільстві до об'єкта поклоніння і сексуалізації.

Слаба (слабка) стать негативно впливає на уявлення про жінок, позначаючи їх як фізично та емоційно слабких. Це поглиблює стереотип про жіночу безпорадність та потребу в захисті та опікуванні.

Прекрасна половина (стать) [роду людського], жарт. Жінки.— Отож нічого не відказала [хазяйка], а тільки плюнула, так-таки й плюнула на вічний сором прекрасній половині роду людського [ФС, с. 670].

Слаба (слабка) стать. Жінки [ФС, с. 861]. 861

Фразеологічні одиниці відбивають сприйняття жінки як предмета, який можна передати, віддати чи позичити. Жінку порівнювали з предметами або тваринами, як у пареміях *жінка не черевик: из ноги не скинеш*, *жінка лозинка: куди схоч, похилиш*. У цих пареміях наведено фізичні чи функціональні характеристики жінок; вони не розглядаються як особистості зі своїми власними потребами та бажаннями.

Краля така, що тільки гм! та й годі [УП, с. 378].

У цій паремії можна відзначити два особливих лінгвістичних явища. Перше, вигук *гм!* в середині ФО, який позначає схвалення краси, а, друге, лексема *краля*, що є часто вживаною у розмовному мовленні.

Ні стуку, ні грюку — повезли як суку. Кажуть, як весілля було без музик [УП, с. 398].

У цій ФО є мовна гра з римуванням – *стуку/грюку/суку*.

За Тетяну сто кіп дав, бо Тетяну сподобав; за Марусю пятака, бо вона вже не така [УП, с. 549].

Знала кобила, нащо віз біла — щоб новий був; знала дяківна, чого заміж йшла — що треба робить [УП, с. 325].

Отдай жунку, а сам у солумку [УП, с. 234].

Цей варіант фразеологічної одиниці є діалектним, де наявне так зване «укування» і компоненти *жунка*, *солумка*.

Отдай жінку, а сам свисти (труби) в сопілку [УП, с. 234].

Отдай людям (позич кому) жінку, а сам труби в кужілку [УП, с. 234].

Тоді дівку, отдай, коли беруть [УП, с. 280].

Тогді дівку віддавай, коли люде трахвляюцця [УП, с. 280].

Люльки а жінки ніколи не позичай [УП, с. 363].

Жінки та коня нікому не давай [УП, с. 363].

Коня у позику не давай, жінки у приданки не пускай [УП, с. 363].

У нас дівчата такі, що сюди дивись [УП, с. 378].

Хоч на підошву глянь, так баришня гарна [УП, с. 378].

Попри те, що лексему *баришня* використовують і сьогодні, переважно у негативній конотації, цей компонент є застарілим згідно із тлумачним словником української мови.

БА́РИШНЯ, і, ж., заст. 1. Незаміжня дівчина з багатой, панської родини; панна, панночка. 2. Те саме, що *дівчина* [СУМ-20].

Поглядає, як вовк на ягницю [УП, с. 379].

Дивиця, як вовк на козу [УП, с. 379].

Як дасть обнятися, то дасть и поцілуватися [УП, с. 390].

Як ся дасть обняти, то ся дасть и поцілувати [УП, с. 390].

Дівочий стид до порога: аби пересягнула, так и забула [УП, с. 390].

Жінка не черевик: из ноги не скинеш [УП, с. 392].

Сёго цвіту по усёму світу (дівчат) [УП, с. 393].

Про мене, синку, хоч и свинку... аби була невістка [УП, с. 396].

Для подиву дівку продають [УП, с. 398].

Жінка лозинка: куди схоч, похилиш [УП, с. 400].

Жінка, як торба: що положиш, те й несе [УП, с. 400].

Жінка, як жилка: коли схоч, потягнеш [УП, с. 400].

Жінка хоч корова, аби здорова [УП, с. 400].

Шинкар п'яницю любить, а дочки не оддасть [УП, с. 464].

Свою жінку зпід поли можна забрать [УП, с. 606].

У позитивному світлі використовувалися паремії із традиційними порівняннями:

Дівка, як ягідка [УП, с. 377].

Молода й хороша, як ягодка [УП, с. 377].

Також у наведених одиницях відображено переконання в тому, що жінки можуть отримувати певні переваги за їхню зовнішність або внаслідок симпатії до них, незалежно від їхніх здібностей чи зусиль.

За красиві (прекрасні) очі. Задарма, лише заради симпатії, особистої приязні. *Є такі добрі люди, що чини за красиві очі роздають,— підморгнув до Чепіги Головатий.— Таки справді? — не вірилось кошовому (Добр.)* [ФС, с. 596].

Гарно наша Гапка жито жне, що и серпа в руки не бере [УП, 610].

Чоловікам на лопату Бог сили наклав, та ще й притоптав, а жінкам на вила, та й то струсив [УП, 406].

2.1.3. Рожевий колір як невід'ємний компонент жіночої гендерної стереотипізації

У XVIII столітті гендерних кольорів як таких ще не існувало. З початку XIX століття виробники одягу вигадали тогочасний маркетинговий хід, розділивши кольори для дітей. Тоді рожевий був для хлопчиків як колір мужності (світліший відтінок червоного), а блакитний для дівчаток (як одяг, який носила Діва Марія). Але вже у XX столітті під впливом західних тенденцій у моді, кінематографі та інших видах мистецтва рожевий колір став символом краси, жіночності [73].

Відтоді рожевий колір асоціюється лише з жінками і жіночністю. Проте також рожевий колір сприймався і сприймається негативно або з презирством, як-от у фразеологізмах:

Дивитися крізь рожеві окуляри (скельця, рожеву призму) на кого — *що*. Не помічати вад, недодивитися недоліків у кого-небудь або в чомусь, бачити в комусь — чомусь тільки позитивне; ідеалізувати когось, щось. *Не можна на життя дивитися крізь рожеві окуляри* [ФС, с. 237].

Рожеві мрії. Щось бажане, але, як правило, нереальне, нездійсненне. *Чебанов просидів щось 2 години, розказував про себе й про свій замір дати концерт., і т. інші рожеві мрії* (Коцюб.) [ФС, с. 511].

Бачити [все] в рожевому світлі. Сприймати щось ідеалізовано, в кращому вигляді, ніж у дійсності. *Він своє життя бачив у рожевому світлі* [ФС, с.].

У рожевих фарбах (рожевими фарбами); у рожевому світлі, з сл. малювати, зображувати; поставати. Кращим, ніж є насправді, ідеалізовано, привабливо. *Підбадьорений обіцянками Потьомкіна, Головатий все малював у рожевих фарбах, передбачаючи, що й сам він матиме можливість дослужитися до високого чину* (Добр.); *На думку* [Д. Писарева], *Пушкін пройшов мимо найголовнішого лиха епохи — кріпосного права, а там, де він торкається кріпосних взаємовідносин, вони постають в занадто рожевих фарбах* (Талант...). Антонім: **темними фарбами** [ФС, с. 918].

2.2. Мовне вираження стереотипізації побутових обов'язків як «жіночих»

Характерною рисою селянського господарства у подружній родині XIX століття був поділ на жіночу і чоловічу працю [Кісь 2017, с. 16]. Чоловіки вкрай рідко виконували будь-яку стереотипно «жіночу роботу»,

адже це вважалося чимось ганебним і принизливим. Чоловіка, який брався куховарити, могли висміяти [Кісь 2017, с. 17].

Руки [жіночі] не ходили де. Не прибиралось. Ліжко наспіх покрите пишною ковдрою.., розгорнуті книжки на стільці поряд з ліжком — все це говорило про те, що жіночі руки давно тут не ходили (Сиз.) [ФС, с. 769].

У наступній фразеологічній одиниці використовується фемінітив *хазяйка* у нейтральній конотації. Окрім цього, у паремії застосовується висхідна градація.

Щоб дійниця не текла, а хазяйка весела була; щоб хазяйка не засипала, до корови рано вставала; щоб корова стояла та багато молока давала (замочування дійниці в Петрівку, в перший понеділок [УП, с. 48].

Коли ласовать, то ласовать — бий, жінко, ціле яйце в борщ [УП, с. 247].

Старий стару хвалить, що добрий борщ варить, а молодий свою гудить, що не зварить, та зпаскудить [УП, с. 400].

Лексема *стара* використовується на позначення літньої жінки у нейтральній конотації. За словником синонімів Олексія Вусика, *стара* означає баба або дружина [СС].

Господиня: три городи, одна диня... на ввесь город ідна диня [УП, с. 478].

Попри нейтральну конотацію фемінітива *господиня*, у контексті вище наведеної ФО вона має іронічний підтекст.

Без хазяїна и двір плаче... двір плаче, а без хазяйки й хата // ... двір, а без хазяйки угли плачуть [УП, с. 450].

Використовуються протиставлення загальноживаних антонімів *хазяїн/хазяйка* та контекстуальних *двір/хата*.

Як дівка зле вимішає лемішку, або мамалию, и в неї є мука,— набрати тої муки и насипати під бігун — дівка не віддасця [УП, с. 583].

В остатню квадру жінота ні за віщо ні садитиме нічого, ні сіятиме, ні солитиме угірків [УП, с. 584].

Згідно з Великим тлумачним словником української мови, лексема *жінота* використовується у зневажливому тоні, з негативним підтекстом на позначення збірного поняття до лексеми *жінка* [ВТС].

ЖІНОТА, -и, ж. , *зневажл.* Збірн. до жінка [ВТС].

Дівки, беріть в руки хвуки (веретена), завтра Великдень [УП, с. 447].

Мужик жінку б'є, коли їсти хоче [УП, с. 98].

Архаїзм *мужик* часто використовувався у фразеологічних одиницях з трохи грубим підтекстом.

Лучче чорта затримать, ніж ледачу жінку мать [УП, с. 403].

Без хазяйки хата не метена [УП, с. 450].

Хазяйка в дому покрову всему [УП, с. 450].

Де хата не метена, там дівка не плетена [УП, с. 478].

У доброї господині нема ніколи по обіді [УП, с. 521].

Чому, жінко, хати немётени [УП, с. 581]

Невісток багато, а хата неметена [УП, с. 600].

Жіноча річ коло припечка [УП, с. 600].

Паремії, наведені нижче, репродукують уявлення про жінок як про менш впливових, слабших чи неповноцінних у порівнянні з чоловіками. Наприклад, *світ світом, не була баба війтом, та й не буде ніколи* відображає переконання у тому, що жінки ніколи не можуть досягти вищих посад або статусу. Це відбиває стереотип про їхню неспроможність до лідерства та відповідальних посад у суспільстві.

Світ світом, не була баба війтом, та й не буде ніколи [УП, с. 261].

Отоді жінка буде старша, як сорока побіліє [УП, с. 262].

Ище сорока не побіліла, щоб жінка чоловіка била [УП, с. 262].

Не кланявся дід бабі и не буде [УП, с. 290].

Не кланявся дід бабі — я не стану й жабі [УП, с. 260].

Гендерні ролі також розподілялися за іграшками. Хлопчики грали в солдатиків, а дівчата в ляльки. І саме фразеологізм про «дівчачі» ігри означає щось несерйозне з негативною конотацією.

Грати (гратися) в ляльки з ким. Робити що-не- будь несерйозно, нещиро. *Мені здалось, що редакція грає в ляльки з народом* [ФС, с. 195].

2.3. Способи вербалізації стереотипних обов'язкових стандартів для жінок

У нижче наведених пареміях закладена ідея, що дівчинна повинна бути гарною і мати гарну фігуру, тобто бути не гладкою і «без черева». Гарна зовнішність є обов'язковою умовою для дівчини, особливо в контексті її шлюбу та сімейного життя.

Хоча Грейсон Перрі у своїй книзі «Не бійтеся галерей» висловлювався так: «Красиве – це здебільшого щось знайоме, підтвердження уявлення, яке ми вже маємо... Родина, друзі, освіта, національність, раса, релігія, політичні погляди – всі вони формують наше уявлення про красу» [Перрі 2017, с.15]. Тобто стандарти краси формує, насамперед, суспільство й

оточення, а не наші внутрішні бажання, а у випадку, коли дівчина не відповідає таким стандартам, її просто не приймуть у соціумі.

Також варто звернути увагу на поширений стереотип, що дівчата гарні лише до весілля, а вже після стають некрасивими у паремії *до весілля дівка гарна {або: мила}, а там хоч покинь*.

До весілля дівка гарна {або: мила}, а там хоч покинь [УП, с. 399].

Не кожна ж Ганна гарна [УП, с. 256].

У паремії застосовується метонімія, коли антропонім *Ганна* символізує збірне поняття жінок.

Гладка така, що и миш не одержиця [УП, с. 385].

З голови дівка, а далі не знаю [УП, с. 391].

Також можна простежити використання загальної лексеми дівчина з нейтральною конотацією, яка може набувати негативного підтексту.

Дівчина, як дівчина, а черево як дідчина [УП, с. 391].

Чужая жона — здоров'є чись [УП, с. 391].

Гарна дівчина, та женихів нема [УП, с. 602].

У наступних пареміях основною ідеєю є те, що жінка повинна бути цнотливою і скромною. Особливо акцентується на бездоганності поведінки та збереження її дівочої честі – цноти.

Жінка в традиційних уявленнях поставала в образі благочестивої дружини, якій не годиться вести себе розпусно, тому подружні інтимні зв'язки будуються на стриманості. Тогочасна мораль культивувала образ асексуальної дружини-матері-берегині сімейного вогнища [Ткач 2020, с. 138].

Позбутися вінка. Втратити дівочу честь.— *Що хочеш дам. Найкращу хустку привезу.— За вашу хустку не одна дівчина вінка позбулася* (Стельмах) [ФС, с. 662].

Забрати (зірвати, зняти / т. ін.) вінок у кого. Позбавити незайманості. *Вона не тяжка, але вінок забрав я в неї* (Вільде) [ФС, с. 299].

Як (мов, ніби і т. ін.) засватана дівка (дівка на виданні). 1. Ніяково, несміливо, сором'язливо. *Колісник, радий, почервонівши, мов несміла засватана дівка, цокався з кожним, дякував, низько кланяючись* (Мирний); — *Товаришу П'ятниця, чому ж ти стоїш, наче засватана дівка?* (Кучер); — *А звісно, дочка, вся в матір.. Чого стоїш, мов дівка на виданні? Соломія мовчки подавала чоловікові кулики* (Цюпа).

2. Гордо, піднесено, з почуттям власної гідності. *Данилко почував себе, мов засватана дівка, він брав уже по-справжньому участь у страйку* (Панч).

Погана та дівка, що сама себе хвалить [УП, с. 147].

Моя цнота краще од твого, пане, злата—... краще срібла-злата [УП, с. 221].

Цнота краще од злата [УП, с. 221].

Уже тобі не вінок носити [УП, с. 391].

Тепер же пропав мій віночок [УП, с. 391].

Росчесав їй косу до вінця (извів) [УП, с. 391].

Вінок у цих ФО символізує цноту дівчини, тобто використовується уособлення.

И воза не возила, та двір украсила (кажуть про дівку, що вийшла цнотливою) [УП, с. 398].

Не показуй чоловіку стегна [УП, с. 405].

Жінка повинна бути жіночною. Фразеологізм *синя панчоха* використовують для опису жінки, яку вважають непривабливою та нежіночною через її зануреність у наукові або інтелектуальні сфери замість того, щоб дотримуватися традиційних жіночих ролей і цінностей.

Синя панчоха, зневажл. Суха, черства жінка, яка позбавлена жіночності, чарівності і цілком віддана науковим інтересам, книгам і т. ін. *Не любить Ліночка «синіх панчіх», хоч і самій, між нами кажучи, трьох десятків доходить* (Мам.) [ФС, с. 607].

За забобонами, вагітна жінка не повинна була їсти щось подвійне, адже тоді в неї народяться близнята.

Дівка не повинна їсти усього близнята — яблука там, чи- що, бо буде вагоніть усе близнятами: як трапиця її таке близня, половинку нехай їсть, а половинку нехай оддасть кому другому [УП, с. 50].

Паремії нижче відображають очікування щодо ролі жінки як господині та домогосподарки, яка вміє ефективно керувати господарством та забезпечувати родину. Наприклад, *не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить* підкреслює важливість активної участі жінки в господарських справах та виконання різноманітних обов'язків для підтримки сімейного добробуту.

Дочку мати хвалила— поки з рук звалила. Хороша дочка, як матка хвалить (як би хто збоку похвалив) [УП, с. 147].

Матка – діалектизм на позначення матері.

МАТКА, -и, ж. **1.** Плідна самиця в тварин. || Найбільша, єдина на всю сім'ю бджола, що відкладає яйця. **2.** діал. Мати (див. мати I 1)). **3.** анат. Внутрішній статевий орган жінки та самиці тварини, у якому розвивається зародок. **4.** діал. Жила (див. жила I 3)). **5.** діал. Матірка (див. матірка II) [ВТС].

Не в тім хороша, що чорноброва, а в тім, що діло робить [УП, с. 330].

Недбалиця гірше п'яниці [УП, с. 477].

Лучче п'яниця, як недбалиця [УП, с. 477].

У ФО використовується фемінітив *недбалиця* з негативною конотацією на позначення непрацьовитої господині.

Лучче быть гарною наймичкою, ніж ледачою хазяйкою [УП, с. 459].

У цій ФО використовується інший фемінітив – *наймичка*. Окрім того, одиниця сформована методом порівняння і зіставлення.

2.4. Лексичні особливості стереотипів про заміжжя як компонента жіночої гендерної соціалізації

У традиційній українській культурі одруження вважали необхідністю для успішності жінки. Безшлюбність, на противагу, розглядалася як аномальне явище. До неодружених жінок ставилися упереджено або співчутливо.

При створенні сім'ї до дівчини ставилися як до пасивної особи у шлюбному виборі, її *віддавали* і *брали* заміж, що навіть звучить так, ніби дівчина була об'єктом. Свати також засилалися парубком.

Серед українців традиційно панувала *патрилокальність* – традиція, за якої дівчина переходили жити у будинок чоловіка [Кісь 2017, с. 15]. Дівчина була «за мужем», тобто підкорялася його волі і була на другому плані, але не на рівних правах із чоловіком. Жінка досить часто вважалася власністю чоловіка, яку можна було віддати, передати або позичити, як-от у пареміях *оддай жінку, а сам свисти (труби) в сопілку* і *оддай людям (позич кому) жінку, а сам труби в кужілку*.

Солом'яна вдова, жарт. Жінка, яка тимчасово залишилася без чоловіка або не живе з ним. *Анеля — солом'яна вдова, двоє дітей, скупа пенсія* (Фр.); [Марія:] *Куди ти поїдеш від свого дому? Кидаєш, покидаєш мене? Знову? Знову мені солом'яною вдовою жити?* (Собко) [ФС, с.72].

На виданні (на відданні). В такому віці, коли можна виходити заміж (про дівчину). *На Даниловому хуторі оселилася родина викотців [втікачів від кріпацтва] з Правобережжя. Батько, мати, троє синів та дочка на виданні* (Тулуб); *Шила [Яресьчиха торбу в дорогу] дочці Вусті, що була вже на виданні* (Гончар); *Крючковський зупинився у попа, в якого була дочка на виданні* (Панч); *Христя на відданні дівчина, їй треба скриню дбати: що вона, вік у дівках сидітиме, старітиме?* (Горд.) [ФС, с. 85].

Зав'язати голову. 1. Вийти заміж, вступити в шлюб. *Уляна дуже молодою зав'язала голову, зав'язати голівоньку.— Якби не Лаврін, то я б, здається, ладна й до вас вернутись.— Не можна, дочко! зав'язала голівоньку, не розв'яжеш довіку,— сказала Балашиха* (Н.-Лев.). П о р.: **зав'язати косу** (в 1 знач.) [ФС, с. 301].

Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік и поля; а як безділля, то продасть и подвірря [УП, с. 112]. Паремія утворена методом мовнонь гри через паралельне римування й алітерацію.

Гуляй, доню, піднявши лєлю (без посагу хочуть віддять) [УП, с. 396].

Не все то правда, що на весіллі плещуть [УП, с. 315].

Гуляй, доню, піймавши долю [УП, с. 396].

Не шпир голови, коли заміж бажаєш [УП, с. 396].

Не шпир – діалектна сполука, що робить цю фразеологічну одиницю вузьковживаною.

ШПИРАТИ, -аю, -аєш, недок. , діал. 1. перех. Штрикати (у 1 знач.).
2. неперех. , перен. Стежити за кимсь, чимсь; нишпорити [ВТС].

Силою пхаєте (заміж) [УП, с. 396].

Компонент *заміж* використовується у позитивній конотації.

Жінка без мужа и пити недужа [УП, с. 400].

Відставила борщ без м'яса, сама сіла більше часа... Ой лихо, що зробила — що п'яницю полюбила! летить миска до порога, нещаслива моя доля [УП, с. 405].

Сухо дерево у пень вибивають, а безплodne з раю викидають [УП, с. 404].

Безплodne дерево з раю викидають [УП, с. 404].

Телиця яловая [УП, с. 404].

Муж жені закон [УП, с. 404].

Лексема *жона* використовується в іншій форма – *жена*. Окрім того, ключовим компонентом виступає *муж*.

Зав'язаний світ (заміжжям) [УП, с. 405].

За нужди козак жениця, по неволі дівка заміж йде [УП, с. 435].

Женить би вас, щоб не брикали [УП, с. 455].

Одрізана скиба од хліба (вийшла заміж) [УП, с. 398].

Отдай жунку, а сам у солумку [УП, с. 234].

Оддай жінку, а сам свисти (труби) в сопілку [УП, с. 234].

Оддай людям (позич кому) жінку, а сам труби в кужілку [УП, с. 234].

Знала кобила, нащо віз би́ла — щоб новий був; знала дякчвна, чого заміж йшла — що треба робить [УП, с. 325].

Паремії нижче підкреслюють стереотип про те, що всі жінки мають бажання вийти заміж.

Хапаецця, як попівна заміж [УП, с. 172].

У нас така приповедінка: де парубок, там и дівка [УП, с. 388].

Хоч за старця, аби не остацьця [УП, с. 396].

Як вже було сказано, ганьбою і насмішками супроводжувалися дівчата, які не виходили заміж. Паремії, які мають у собі компоненти *сивіти*, розкривають стереотипи щодо стану подружнього життя для жінок, наприклад, *сивіти в дівках* та *сидить дівка до сивої коси, і заміж не піде* передають ідею тривалого очікування на виходження заміж.

Сивіти (сидіти) / посивіти (засидітися) в дівках (дівкою, в перестарках / т. ін.). Довго не виходити заміж або зовсім не бути заміжною; не перебувати в шлюбі. *В дівках сиділа — плакала, заміж вийшла — вити стала* (Укр.. присл.); *Розвеселившись, гості гуртом стали упрошувати Данька, щоб не впирався, щоб не зоставив Мокрину вік сидіти в дівках* (Гончар); *Хоч що б там казали, а свати раз на віку приходять. І кожній матері радість, бо не хочеться ж, щоб дочка в перестарках сиділа і долю свою кляла* (Зар.); [Г о р п и н а:] *Тисячі та сотні ніколи в дівках не посивіють... Повиходять швиденько* (Н.-Лев.); — *їй одна доля: у наймах. Думаєш — возьме [візьме] хто бідну? Посивіє дівкою* (Коцюб.); — *І не говоріть мені, мамо, не хочу. Краще вже й посивіти дівкою* (Козл.). [ФС, с. 800].

Сидить дівка до сивої коси, и заму́ж не піде [УП, с. 394].

У ФО використовується лексема заму́ж, яка за Великим тлумачним словником є варіантом розмовного стилю [ВТС].

ЗАМУЖЕМ, *присл. , розм.* У шлюбi з ким-небудь (про жiнку). *Бути замужем* [ВТС].

На противагу використовується лексема *дiвувати*.

ДIВУВАТИ, -ую, -уєш, *недок.* Бути дiвчиною. || Брати участь у дiвочих розвагах [ВТС].

Свiтить волосом (дiвує) [УП, с. 394].

Сидiтимеш до сиди-коси [УП, с. 394].

Сиди-коси – народне новоутворення, методом об'єднання основ *сидi* та *коси*.

О, сиди, дiвко, хтось тебе здибає [УП, с. 394].

Лягла не клята, встала не мнята (нiхто нi лаятиме, нi битиме, як дiвуватиме).

Святая Покрiвонько, покрий менi голiвоньку хоч ганчiркою, аби я була жiнкою [УП, с. 62].

У цiй паремiї можна спостерiгати римування через зменшено-пестливі форми *Покрiвонько/голiвоньку* та *ганчiркою/жiнкою*.

Гарна дiвка, як засватана [УП, с. 236].

Засватана дiвка всiм хороша [УП, с. 236].

Заручена дiвка усякому хороша [УП, с. 236].

У ФО, наведених вище, використовуються синонiми *засватана* i *заручена*, що допомагає варiювати рiзні форми одної паремiї.

Не будь ласий, як попiвна замуж [УП, с. 238].

Е, ця наче попiвна замiж квапиця [УП, с. 238]. 238

Живе дiвка за парубком [УП, с. 241].

Ні продати, ні проміняти: краще було не брати [УП, с. 399].

2.5. Фразеологізми про побиття і примус жінок як нормалізацію домашнього насилля: мовні особливості

Фактично чоловік мав право «виховувати» і фізично «карати» дружину за поведінку, яка йому була не до вподоби (зрада, непокора, лінощі, безгосподарність та подібне) [Кісь 2017, с. 24].

Фразеологізми і паремії, що вказують на побиття і примус жінок, демонструють стереотипи про право чоловіка застосовувати фізичне насильство як засіб «виховання» або покарання дружини. Наприклад, паремія *потіль бить (чоловікові жінку), покіль материну шкуру зніме, а чоловікова наросте* закладена ідея, що жінку можна бити до тих пір, поки вона не забуде про виховання матері, а засвоїть уроки від чоловіка.

Такі вислови, як *люби [жінку] як душу, а труси (товчи, тріпай) як грушу* або *серцем люби, а руками тряси* уособлюють усім відому фразу *б'є означає любить*.

Ці паремії нормалізують насильство та покладають вину за нього на жінок або вбачають у ньому нормальну частину стосунків.

Суча дочка, коли не вибатькую [УП, 188].

Лексема *вибатькувати* має розмовний підтекст.

ВИБАТЬКУВАТИ, -ую,уєш, док. , перех. і без додатка, розм. Грубо виляяти в батька [ВТС].

Жінка Ивася боялася, під припечок сховалася [УП, 218].

Потіль бить (чоловікові жінку), покіль материну шкуру зніме, а чоловікова наросте [УП, 593].

Трудно дівку силувати, коли парубок не хоче [УП, 560].

Уберися, жінко, в кожух, бо я бити буду [УП, 562].

Горілку пий та жінку бий — нічого не бійся [УП, 515].

Пужка джигушка, вставай дівка Марушка. *Иноді жартують так, натякаючи, що, мов, з жонотою треба иноді и примусом [УП, 500].*

Хто повідає — ні одного разу тещи не бив, то той на тім світі буде зайці пасти [УП, 418].

Наказав мене Бог—наказав чоловік [УП, 405].

Хоч поповбив — та й попоїв [УП, 403].

Люби [жінку] як душу, а труси (товчи, тріпай) як грушу [УП, 403].

Серцем люби, а руками тряси [УП, 403].

Коли жінку почав бить, то й будеш бить, а не починав, то й не починай [УП, 403].

За все гаразд, за все добре, що жінка маленька: він поб'є й полає — вона веселенька [УП, 404].

А я свою жінку поповбив так, аж тіло почорніло — то давай плакати, поки аж побіліло [УП, 404].

Як чоловік жінки не б'є, то в неї утроба росте ... то жінка сохне ... то вона як колода гніє [УП, 403].

Діжи не перемісити, а жінки не перебити [УП, 403].

Чоловік винен, що жінка ледаща [УП, 403].

Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу [УП, 388].

За кулаками від хлопців дівка світа не бачить [УП, 388].

Висновки до Розділу 2

Серед 7922 фразем «Фразеологічного словника української мови» було вибрано 30 одиниць, які вказували на стереотипи про жінок, а у збірці

«Українські приказки, прислів'я і таке інше» було виокремлено 206 одиниць. Така різниця у кількості спричинена тим, що Фразеологічний словник української мови охоплює насамперед ті фразеологізми сучасної української мови, які підтверджуються авторитетними джерелами — цитатами з фольклорних записів, з творів художньої, публіцистичної та науково-популярної літератури, з окремих перекладних творів, що репрезентують світову класичну спадщину, а також газет, журналів тощо. Не введено до реєстру фразеологізмів з аргю, професійних жаргонів, що не вийшли за межі середовища, в якому вони виникли і вживаються; поза реєстром лишилися фразеологізми індивідуального творення [ФС, с. 3-4].

Зібраний матеріал був умовно покласифікований на п'ять груп: стереотипи про жінку як гіршу за чоловіка, «жіночі» побутові обов'язки, стандарти для жінок, стереотипи про заміжжя, стереотипи про «виховання жінки». У загальному було виокремлено понад 35 стереотипів про жінок, зокрема узагальнення, що всі жінки однакові, нижчі за статусом і розумом. Попри те, що існують стереотипи з позитивною конотацією, у матеріалі про стереотипи про жінок, який був зібраний, такі є лише на позначення краси дівчат – *дівка, як ягідка*.

У фразеологічних одиницях, наведених у Розділі 2, переважно використовуються лексеми *жінка, сестра, невістка, свекруха, дівка* тощо. Ці компоненти набувають негативного значення у контексті ФО. Окрім того, у цих ФО засвідчено використання фемінітивів *наймичка, хазяйка, господиня, стара* тощо.

Серед мовних засобів творення фразеологічних одиниць найчастіше простежуються порівняння (*не так чоловік мішком, як жінка горшком рознесуть з дому*), протиставлення (*діди строють, а баби гноють*), зіставлення (*і так багато всякого лиха, а Бог ще жінок наплотив*), гіперболізація (*не вірь ніколи жінці, коняці й собаці*). Окрім того, є ФО, створена за допомогою метонімії - *не кожна ж Ганна гарна*.

Іншим способом вербалізації є мовна гра, яка виявляється через римування, наприклад як *твоя, доню, доля, то накупить чоловік и поля; а як безділля, то продасть и подвірря*.

Активно застосовуються архаїзми (*муж, мужик, топор*) і діалектизми (*матка, невіста, жунка*).

Дуже часто у протиставленнях і зіставленнях використовуються загальноновживані (чоловік/жінка, дід/баба) та контекстуальні (*не родись в платтячку, а родись в щастячку*) антонімічні пари.

Стереотипи, описані у Розділі 2, є виявом мізогінії і сексизму, які негативно впливали на якість життя жінок, зупиняли їхній розвиток, ставали перепоною на шляху до освіти, особливо у селянських родинах.

Узвичаєні жіночі суспільні ролі і визначені для них права в рамках законодавства ґрунтувалися на тогочасних панівних переконаннях про жіночу несамостійність і психологічну «інакшість», а також за природним поділом ролей і сфер самореалізації, де за чоловіком визначалася царина панівна, а за жінкою – родинна [Черчович 2017].

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ СТЕРЕОТИПІВ ПРО ЧОЛОВІКІВ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ

3.1. Мовні засоби вираження стереотипних обов'язкових стандартів для чоловіків

Патріархальне суспільство вимагало від чоловіка не менше ніж від жінки, адже чоловіки мали панівне становище в суспільстві, через що повинні були відповідати стандартам «хорошого» чоловіка.

Якщо ми говоримо про селянські родини, то, перш за все, чоловік повинен був бути гарним господарем і головою сім'ї.

У доброго хазяїна и кішка господиня и свинка господинька [УП, с. 449].

Зменшено-пестлива форма лексеми *господиня* – *господинька* використовується у позитивній конотації, як додаток до позитивного значення лексеми *хазяїн*.

За принципом патрилокальності, дівчина після весілля повинна була жити у чоловіка, тому, відповідно, у нього мали бути дім і господарство.

Як твоя, доню, доля, то накупить чоловік и поля; а як безділля, то продасть и подвір'я [УП, с. 112].

На що тобі й жінку брати, як нема своєї хати [УП, с. 617].

Мовна гра виражена паралельним римуванням *доля/поля, безділля/подвір'я* та *брати/хати*.

У пареміях, наведених нижче, зафіксовано гендерний стереотип про те, що чоловіки повинні бути самостійними і вольовими. Чоловікам заборонено виявляти слабкість чи проявляти вразливість, оскільки це може розглядатися як відступ від стереотипу мужності.

Чоловік без волі, що кінь на припоні [УП, с. 587].

Сей чоловік, що не скаже, наче топором [УП, с. 566].

У фразеологічних одиницях використовується лексема *чоловік* у нейтральній конотації. Також паремії сформовані методом порівняння з побутовими явищами.

ЧОЛОВІК, -а, ч. **1.** Особа чоловічої статі; прот. жінка. **2.** Одружена особа стосовно до своєї дружини. **3.** Те саме, що людина. || Уживається при лічбі, вказівці на певну кількість людей. **4.** заст. Селянин [ВТС].

Окрім того, лексема *топор* є давнім елементом на позначення реалії побуту. У тлумачних словниках не зафіксовано цієї лексеми, наявні лише варіанти *топір*, *топорець*, *топорище*.

Чоловіків називають сильною статтю. Це означає, що вони мають бути фізично міцними, емоційно стійкими та здатними приймати рішення в будь-яких умовах. Отже, вони часто відчують тиск відповідати цьому стереотипу та проявляти силу, навіть якщо це не відповідає їхнім власним інтересам чи здібностям.

Сильна стать. Чоловіки. *Не обійдені увагою* [на Київській ювелірній фабриці] *і представники сильної статі. Вони будуть вдячні нам за набори запонок з філігранню, широкі золоті обручки* (Веч. Київ) [ФС, с. 861].

Чоловіки повинні терпіти та стримувати свої емоції. Вони підкреслюють ідею, що мужність полягає у здатності терпіти та витримувати негаразди чи випробування.

Зафіксовані паремії створюють уявлення про чоловіків як про сильних та стійких осіб, які здатні подолати будь-які труднощі. Вони відображають очікування суспільства стосовно мужності, де вияв емоційної вразливості або прояв слабкості розглядається як неприйнятний.

Лексема *козак* використовується на позначення парубка, хлопця, молодого чоловіка.

Терпи, козак, отаманом будеш [УП, с. 141].

Терпи, хлопче, козаком будеш ... а из козака попадеш и в отамани [УП, с. 141].

Терпи, Грицю, хоч яка спека [УП, с. 141].

Терпи, козак, горе — будеш пити мед [УП, с. 141].

Нема того дерева, щоб на ёму яка птиця не сиділа — нема того чоловіка, щоб хоч трохи не збрехав [УП, с. 315].

Звісно, чоловік також повинен був мати жінку. Ситуації, коли жінка йшла від чоловіка, вважалися ганебними.

Солом'яний вдівець, жарт. Чоловік, який тимчасово залишився без дружини або не живе з нею. *Він жив самотнім солом'яним вдівцем, від якого дружина втекла до батьків* [ФС, с. 72].

Фразеологізми нижче ілюструють гендерні стереотипи, що стосуються чоловіків і їхніх стосунків з різними жінками – від матері до дружини. Наприклад, *мамин синок* вказує на чоловіка, який демонструє залежність від матері, що може сприйматися як ознака слабкості або недостатньої самостійності. Такі чоловіки висміювалися у суспільстві, а їхній зв'язок з матір'ю засуджувався.

Тримати під каблуком і держати (тримати) коло свого пояса вказують на ситуації, де чоловік підкоряється впливу жінки і є повністю залежним від неї, що теж висміюється та засуджується. За стереотипами, чоловік повинен бути головою родини і мати контроль над своєю долею і жінкою. Будь-яка залежність від жінки для чоловіка розглядається як неприйнятна.

Мамин синок. Розпещений, виніжений хлопчик або юнак.— *Прості хлопці всі залишаються [на цілині],— гомонів він [провідник], складаючи у стовпець простирала.— А кручені паничі, мамині синки та доньки, що цвітасто повдягалися на дорогу, швидко полиняють. Повтікають через місяць (Хор.).* Пор.: **мамина донечка** [ФС, с. 805].

Тримати під каблуком кого. Беззастережно підпорядковувати своїй волі, робити повністю залежним від себе кого-небудь (перев. чоловіка від дружини). *Мати художника [М. Жука] Параска Микитівна ... тримала чоловіка і сина «під каблуком» (Вітч.).* Синонім: **тримати у вузді** [ФС, с. 898].

Держати (тримати) коло свого пояса кого. Дуже пильнувати, оберігати кого-небудь, не відпускаючи від себе.— *Чим же я винна? — з плачем вимовила вона [Горпина].— Не держати ж мені його [сина] коло свого пояса, не водити на уривочку, мов щеня (Мирний).* Синоніми: **тримати біля спідниці; держати на прив'язі** (в 3 знач.) [ФС, с. 229].

Держатися (триматися) за спідницю, ірон. Не виявляти самостійності, підкорятися впливові, волі якої-небудь жінки.— *Він з її волі ніяк не вийде: мов тая дитина, за спідницю держиться, зовсім свого глузду рішився (Дн. Чайка), держатися запаски, заст.— Ви любите держатися бабської запаски,— сміявся [Краньцовський] зо Славка.— А такі мужчини мають послух у жінок (Март.)* [ФС, с. 231].

У наступній фразеологічній одиниці використовується лексема *хлопець*.

Підбічний хлопець (що ще коло боку у мами спить) [УП, с. 384].

Се ще бабин дурник [УП, с. 384].

3.2. Гіперболізація чоловічих рис і маскулінності

Чоловічі риси і маскулінність часто гіперболізувалися. Злість чоловіка була безмежною, його розум неосязний, а слово було законом.

Цікаво, що чоловіків поважного віку поважали, рідше – насміхалися, як-от над старими жінками. Цьому доказ фразеологізм *сива борода* з позитивною конотацією, чоловік у віці з сивою бородою вважався мудрою людиною із багатим життєвим досвідом. Ці ФО творяться способом метафори:

Сива борода, жарт. Мудра, з великим життєвим досвідом людина. *Сиві борода з села переказали нам давню легенду (Вол.) [ФС, с. 46].*

Старий сич, жарт., лайл. Про старого, з багатим життєвим досвідом, звичайно відлюдкуватого чоловіка.— *Бач, який батько? — пошепки сказав Остап Андрієві.— Все старий сич знає, а прикидається (Довж.) [ФС, с. 807].*

До цього ж фразеологізм *чий батько старший*, перевага на стороні батька, адже старший батько розумніший, мудріший. Лексема *батько* використовується у нейтральній конотації.

Чий батько (грубо чорт) старший. Чия перевага буде в суперечці, змаганні. Ми ще поміряємось... Ще побачимо, чий батько старший (Мирний) [ФС, с. 19].

Інше цікаве спостереження, що відсутні прокльони з лексемою *дід*, лише *дядько (дідько)*. На противагу, у Фразеологічному словнику вистачає прокльонів з лексемами *мати* і *баба*.

Наступні паремії мають трохи гіперболізований контекст, адже не всі чоловіки мають прояви злості, і не всі діти розумні від розумного батька.

Риба не без кості, а чоловік не без злості [УП, с. 178].

Мужик на мужика хоч бреше, та не вкреше [УП, с. 250].

Розумного батька дитина [УП, с. 292].

Хорому чоловікові все не мило [УП, с. 366].

Фразеологізм *батьків син* вказує на особливе ставлення до синів, що може бути пов'язане зі статусом або успадкованим майном. Порівняно з фразеологізмом *мамин синок*, який також вказує на особливе ставлення до сина, перший вислів більш акцентується на батьковій лінії, відображаючи привілеї або статус у позитивній конотації, а другий у негативній вказує на чуттєвість чоловіка, що стереотипно вважається чимось поганим.

Батьків (заст. отецький) син. 1. Спадкоємець заможних батьків. *Не один батьків син і худобу б свою віддав і у батраки пішов би, аби б його полюбила Тетяна!* (Кв.-Осн.); [Ю д а:] *Та я ж отецький син, ще й одинак!* (Л. Укр.). 2. Син від законного шлюбу. *Галаган спитав:— А ти ж що, безбатченко? — Ні, син я отецький, тільки батько померли,— відказав Андріян* (Бурл.) [ФС, с. 805].

Мамин синок. Розпещений, виніжений хлопчик або юнак.— *Прості хлопці всі залишаються [на цілині],— гомонів він [провідник], складаючи у стовпець простирала.— А кручені паничі, мамині синки та доньки, що цвітасто повдягалися на дорогу, швидко полиняють. Повтікають через місяць* (Хор.). Пор.: **мамина донечка** [ФС, с. 805].

Паремії нижче відображають гендерний стереотип, коли привабливі чоловіки можуть мати негативні риси. Тому дуже часто до гарних чоловіків ставляться прискіпливо і з підозрою.

Краснее личко серцю непокій [УП, с. 395].

За гарного піди, гарне й лихо буде [УП, с. 395].

3.3. Способи вираження «чоловічої» діяльності та їхньої побутової безпорадності

Звісно, «чоловічими» не вважалися усі «жіночі» справи, тобто домашнє господарство, турбота про дітей, вишивання, рукоділля тощо. Розподіл обов'язків мав вплив на соціальні ролі чоловіків і жінок, встановлюючи очікування щодо їхньої поведінки і можливостей. Свідченням цього є фразеологізм:

Як свекор пелюшки (пелюшок) прати, з сл. збиратися, брати / т. ін. З неохотою, повільно; дуже довго. *Отак він діло в руки бере, як свекор пелюшки пере* (Укр.. присл.); [Галина:] *Та говори, а то збирається, як свекор пелюшки прати* (Сар.) [УП, с. 781].

Лексема *свекор* переважно має нейтральну, а іноді навіть позитивну конотацію, на відміну від фемінітива *свекруха*.

Стереотипно, чоловік без жінки не зможе вижити, адже він не вмє готувати, прасувати, вишивати, тобто є побутово безпорадним.

Ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна, підв'язана валом [УП, с. 550].

Жінка покине!

Ці паремії вказують на стереотип, що чоловікам складніше досягати успіху та зберігати статок. Такі вислови підтримують ідею про те, що чоловіки стикаються з більшими труднощами і стресом у житті, ніж жінки, що може впливати на їхню здатність досягти успіху чи розв'язати проблеми.

Чоловік крутить, а Бог розкручує [УП, с. 42].

В щастю не вмє чоловік статкувати [УП, с. 114].

Як дитина падає, то Бог подушку підстилає; а як наш брат (старий) упаде, то або на драбину, або на граблі [УП, с. 409].

У вислові *липнути до жіночих спідниць* у жартівливій формі виявляється залежність чоловіка від жіночого товариства. Також таке товариство або дружба винятково з жінками сприймалося як, щось ганебне.

Липнути до жіночих спідниць, жарт. Любити жіноче товариство, часто залицятися (про чоловіків). *Слова від них зайвого не почувеш, на чуже навіть оком не поведуть, до жіночих спідниць не липнуть* (Головч. і Мус) [ФС, с. 424].

У наступних пареміях також висміюється чоловік, який мав сильне бажання «бути близько до дівчат».

Блажен муж, до школи не дуж, до церкви слизько, до дівчат близько [УП, с. 390].

У цій паремії застосовується мовна гра через паралельне римування.

А, жоночий дядько!

ФО твориться за допомогою вигуку і риторичного звертання із жартівливим характером.

Вислів *бабин смик* відображає стереотип, що асоціюється з чоловіком, який одружується зі старшою жінкою з метою матеріальної вигоди. Це може викликати негативне сприйняття, оскільки підкреслюється його залежність від жінки та відсутність справжніх почуттів або цінностей у стосунках.

Бабин смик. Парубок, який одружується зі старою багатою жінкою. *Один бабин смик, який заради маєтку одружився на старшій і слабій жінці, чекаючи її смерті, розставляв сіті на дівчат* (Літ. Укр.) [ФС, с. 834].

Фразеологізми і паремії, що надають право чоловікові фізично покарати чи виховувати дружину, відображають стереотипи про гендерні ролі та права чоловіка на застосування насильства.

Суча дочка, коли не вибатькую [УП, 188].

Жінка Ивася боялася, під припечок сховалася [УП, 218].

Потіль бить (чоловікові жінку), покіль материну шкуру зніме, а чоловікова наросте [УП, 593].

Трудно дівку силувати, коли парубок не хоче [УП, 560].

Уберися, жінко, в кожух, бо я бити буду [УП, 562].

Горілку пий та жінку бий — нічого не бійся [УП, 515].

Пужка джигушка, вставай дівка Марушка. *Иноді жартують так, натякаючи, що, мов, з жонотою треба иноді и примусом [УП, 500].*

Хто повідає — ні одного разу тещи не бив, то той на тім світі буде зайці пасти [УП, 418].

Наказав мене Бог—наказав чоловік [УП, 405].

Хоч полюбив — та й попоїв [УП, 403].

Люби [жінку] як душу, а труси (товчи, тріпай) як грушу [УП, 403].

Серцем люби, а руками тряси [УП, 403].

Коли жінку почав бить, то й будеш бить, а не починав, то й не починай [УП, 403].

За все гаразд, за все добре, що жінка маленька: він поб'є й полає — вона веселенька [УП, 404].

А я свою жінку полюбив так, аж тіло почорніло — то давай плакати, поки аж побіліло [УП, 404].

Як чоловік жінки не б'є, то в неї утроба росте ... то жінка сохне ... то вона як колода гніє [УП, 403].

Діжи не перемісити, а жінки не перебити [УП, 403].

Чоловік винен, що жінка ледаща [УП, 403].

Так мене, мамо, хлопці люблять, що за кулаками світа не бачу [УП, 388].

За кулаками від хлопців дівка світа не бачить [УП, 388].

Зафіксовано також одиницю зі стереотипізацією соціальної ролі чоловіка – кума. Одиниць з негативною конотацією про куму зафіксовано більше.

Кум красно говорить, але кривий писок має [УП, с. 165].

3.4. Одруження як негативне явище для чоловіків: специфіка вербалізації стереотипу

Ці паремії відображають негативне ставлення до одруження з точки зору чоловіків і вказують на те, що шлюб може бути сприйнятий як джерело проблем та незручностей.

Деякі вислови, *як женився — зажурився, козак оженився, неначе упився*, та *оженився, як на льоду обломився*, часто жартівливо вказують на те, що одруження може бути сприйняте як невдалий крок або помилка.

Інші вирази підкреслюють невдачі та труднощі, пов'язані з подружнім життям. Усі ці паремії свідчать про стереотип про те, що одруження для чоловіків може бути джерелом турбот та незручностей, що може впливати на їхнє ставлення до сімейного життя.

Ой горе тому, хто має жону! втоптана стеженька до ёго дому [УП, с. 404].

Біда, в кого жінка бліда,— у кого червона як калина, то й тому лиха година ... бліда, а в кого рум'яна, то кажуть, що п'яна.... бліда; а друга, в кого рум'яна, кажуть завжди п'яна, або всім кохана [УП, с. 404].

Не мав лиха, так оженився [УП, с. 448].

Оженився, то вже и зажурився [УП, с. 448].

Не женився — не журився; оженився — зажурився [УП, с. 448].

Козак оженився, неначе упився [УП, с. 448].

Сів зажурився, що з милою оженився [УП, с. 399].

Женився — зажурився, продав жінку за сопілку, а сам ходить, як бугай [УП, с. 399].

Оженився, як на лёду обломився [УП, с. 399].

Ні продати, ні проміняти: лучче було не брати [УП, с. 399].

Не байстрюкові гріх, а батькові [УП, с. 392].

Пху, нежонатому кпу [УП, с. 393].

Нежонатому пху, а жонатому й жінка в очі наплює [УП, с. 393].

Поможи, Боже, нежонатому, а жонатому й жінка поможе [УП, с. 393].

Нежонатому помагай Біг [УП, с. 393].

Не дай, Боже, два рази женитись, а три рази селитись трейчі женицьця, трейчи селицьця [УП, с. 393].

Уступив у закон, як собака в цибулю [УП, с. 399].

Уступив у закон, як свиня в молот [УП, с. 399].

Закон принявши, не пособачи жити [УП, с. 399].

Висновки до Розділу 3

Серед 7922 фразем «Фразеологічного словника української мови» було вибрано 15 одиниць, які вказували на стереотипи про жінок, що вдвічі менше за стереотипи про жінок. У збірці «Українські приказки, прислів'я і

таке інше» було виокремлено лише 68 одиниць одиниць, що більш ніж удвічі менше за тих, які репрезентували стереотипи про жінок.

Така яскрава різниця вказує, що стереотипів, які негативно впливали на якість життя жінки, набагато більше, аніж тих, які псували адаптацію у суспільстві чи сім'ї чоловікам.

Окрім того, ця різниця свідчить про те, що прояви мізогінії у ХІХ столітті були частіше, аніж прояви мізандрії.

Зібраний матеріал був умовно поділений на чотири групи: стереотипні стандарти для чоловіків, «чоловіча» діяльність, гіперболізація чоловічих рис і маскулінності та одруження як негативне явище з боку чоловічої гендерної соціалізації.

Паремії часто містять лексеми *чоловік, муж, мужик, батько, свекор, син*, які переважно протиставляються антоніми жіночого роду *жінка, дружина, мати, свекруха, дочка*.

Серед мовних засобів творення фразеологічних одиниць найчастіше простежуються порівняння (*чоловік без волі, що кінь на припоні*), протиставлення (*риба не без кості, а чоловік не без злості*), зіставлення (*горілку пий та жінку бий — нічого не бійся*), гіперболізація (*хорому чоловікові все не мило*).

Іншим способом вербалізації є мовна гра, яка виявляється через римунання, наприклад *ой я свого чоловіка нарядила паном: сорочечка по коліна, підв'язана валом*.

Виокремлені фразеологізми і паремії свідчать про поширені уявлення та стереотипи, що існують у суспільстві, наприклад щодо ролі шлюбу для чоловіків.

Гендерні стереотипи про чоловіків посідають важливе місце у формуванні гендерних ролей та уявлень про сімейні стосунки, особливо у

сільських сім'ях. Підтримка таких стереотипів призводить до нерівності у правах і стосунках між чоловіками та жінками.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Фразеологізми – це національно-культурне надбання українців, органічний компонент нашої мовної картини світу, який відображає специфіку національної мовної свідомості й особливості осмислення нашими предками навколишнього світу. До фразеологізмів у широкому розумінні зараховуємо й паремії.

«Фразеологічний словник української мови», укладений у ХХ столітті, містить одиниці, які вживалися в повсякденному мовленні ХІХ - першій половині ХХ століття й набули поширення на всій території України. У словнику було виокремлено 45 фразеологізмів, які вказують на гендерні стереотипи, з яких 30 про жінок та 15 про чоловіків.

Збірка Матвія Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», видана в 1864 р., репрезентує мовну картину світу українців у ХІХ ст., відображаючи зокрема її регіональні особливості. У ній було виокремлено 339 одиниць, з яких 206 зі стереотипами про жінок і 68 про чоловіків.

Увесь зібраний матеріал був покласифікований за двома основними групами – стереотипи про жінок і стереотипи про чоловіків. Ці групи були також поділені на менші підгрупи відповідно до стереотипів, які вони віддзеркалювали.

Найповнішими групами є фразеологізми, які вказували на побиття і примус жінок, а також стереотипні стандарти, яким мали відповідати обидві статі.

У фразеологічних одиницях переважно використовуються лексеми *жінка, сестра, невістка, свекруха, дівка, чоловік, муж, мужик, батько, свекор, син* тощо. Ці компоненти можуть набувати негативного значення у контексті ФО, водночас *жінота, баба, бабський* мають різко негативний підтекст.

Окрім того, у фразеологічних одиницях засвідчено використання фемінітивів *наймичка, хазяйка, господиня, стара* тощо.

Серед мовних засобів вербалізації гендерних стереотипів у фразеологічних одиницях найчастіше простежуються порівняння (*не так чоловік мішком, як жінка горшком рознесуть з дому; чоловік без волі, що кінь на припоні; жіноцька клятьба дурно йде — так як мимо сухе дерево вітер гуде*), протиставлення (*діди строють, а баби гноють; риба не без кості, а чоловік не без злості; серцем люби, а руками трясси*), зіставлення (*і так багато всякого лиха, а Бог ще жінок наплотив; горілку пий та жінку бий — нічого не бійся*), гіперболізація (*не вірь ніколи жінці, коняці й собаці; хорому чоловікові все не мило*). Також є ФО, створена за допомогою метонімії - *не кожна ж Ганна гарна*.

У пареміях часто використовуються архаїчні форми: *муж, мужик, топор, баришня*.

Іншим способом вербалізації є мовна гра, яка виявляється через римування, наприклад як *твоя, доню, доля, то накупить чоловік и поля; а як безділля, то продасть и подвірря*.

Дуже часто у протиставленнях і зіставленнях використовуються загальноживані (*чоловік/жінка, дід/баба*) та контекстуальні (*не родись в платтячку, а родись в щастячку*) антонімічні пари.

Дослідження фразеологічних скарбів нашого народу дозволяє зануритися в його мовну картину світу, яка формувалася впродовж століть, краще зрозуміти спосіб мислення наших предків і специфіку вербалізації гендерних стереотипів.

Також важливо усвідомлювати й аналізувати гендерні стереотипи у мовних засобах, щоб сприяти формуванню більш рівних та здорових уявлень про статі у суспільстві й уникати проявів мізандрії та мізогінії через словесні сполуки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

ВТС. – Великий тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://1531.slovaronline.com/>

Г. – Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. Режим доступу: <http://a-z-gender.net/ua/gendernij-stereotip.html>

ГР. - – Словарь української мови: у 4 т.[Електронний ресурс] / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко; НАН України, Ін-т укр. мови. – К.: Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 494, [4]. с. : 1996. – Т. 2. – 573, [2]. с., V с.; 1997. – Т. 3. – 506 с.; 1997. – Т. 4. – [609]. с.

СС. – Словник синонімів української мови » [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://1531.slovaronline.com/>

СУМ-11. – Словник української мови» [Електронний ресурс]. – 1970. – Режим доступу до ресурсу: <http://sum.in.ua/>.

СУМ-20. - Словник української мови» [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://sum20ua.com/?wordid=0&page=0>

УП. – Номис М. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / Матвій Номис. – Київ: "Либідь", 1993. – 769 с.

ФС. – Фразеологічний словник української мови / ред. кол. Л.С. Паламарчук (голова) та ін. – Кн. 1–2. – К.: Наукова думка, 1993.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алимжанова Г. М. Сопоставительная лингвокультурология: взаимодействие языка, культуры и человека – Алматы, 2010. – 321 с.
2. Березовська-Савчук Н. А. Структурні особливості паремій із предикатами стану в українській мові // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2015. – №12. – С. 5–13.
3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. – Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – 2019. – 440 с.
4. Брус М. Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2009. – №46.
5. Велічанова О. В. Концепт ДІТИ у фонді українських паремій / О. В. Велічанова, Н. В. Левун. // Journal “Ukrainian sense”. – 2014. – №1.
6. Венжинович Н.Ф. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології. – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2018.
7. Весоловський О. С. Петришак Б. Я. Лексичне відображення гендерного компонента в німецькій фразеології // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – 2024. – №208. – С. 67–71.
8. Галинська О. Джерела лінгвокультурної інформації в українських і англійських інтертекстуальних фразеологізмах артефактного коду культури [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.nuft.edu.ua/bitstream/123456789/15570/1/Sources-4.pdf>.
9. Глуховська М. Типи гендерної інформації в значеннях фразеологізмів англійської мови. // Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». – 2022. – №49. – С. 64–68.

10. Гнатюк Л.П. Фразеологічні одиниці з ойконімним і відойконімним компонентами як свідчення історичної пам'яті українців // *Studia Ucrainica Varsoviensia*. – 2020. – № 8. – с. 21–28.
11. Грозян Н.Ф. Фразеологічна мікросистема «поведінка людини» в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти): автореферат дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. – Дніпропетровськ, 2003.
12. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : монографія / [В. П.Кравець, Т.В. Говорун, О. М.Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В. П.Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
13. Дем'яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компонента // *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць*. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 5. – Кн. 1. – С. 92–96.
14. Дубравська З. Р. Паремії як засіб пізнання системи мови // *Молодий вчений*. – 2017. – №3. – С. 77–80.
15. Єрмолаєва, Т. В., Шваб, К. В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. – 2017.
16. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с
17. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика К.: Довіра, 2007. — 262 с.
18. Жуйкова М.В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. – Луцьк: РВВ «Вежа», 2007.
19. Загнітко А. П. Лінгвокультурологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / А. П. Загнітко, І. В. Богданова. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. – 287 с. – (3-є видання).
20. Івченко А.О. Історія та етимологія української фразеології: бібліогр. покажч. (1864–1998).– Х., 1998.
21. Івченко А.О. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. – Х.: Фоліо, 1999.

22. Ільчук Л. С. Гендерні стереотири про жінку у фразеологізмах англійської та української мов // Збірник студентських наукових праць «Studia philologica». – 2021. – №5. – С. 22–27.
23. Калько В. Лінгвокультурний аналіз концепту КОХАННЯ (на матеріалі українських паремій // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика. – 2010. – №10. – С. 187–192.
24. Кісь О. Подружні стосунки в українській селянській родині кінця ХІХ - початку ХХ століття // Українські жінки в горнилі модернізації / О. Кісь. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. – С. 5–31.
25. Ковальова А. Ю. Порівняльний аналіз гендерних стереотипів, відображених у фразеологізмах англійської, французької та української мов. // Молоді фахівці – майбутнє науки. – 2013. – №4. – С. 134–140.
26. Ковальчук М. С. Алексєєв В.С. Мовне вираження гендерних стереотипів в українських фразеологізмах та пареміях. // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2019. – №24.
27. Козар, К. В. Мізогінія та апологія фемінного в біблійній християнській традиції. // Гуманітарно-релігієзнавчий вісник «СОФІЯ». – 2022. – №2 (20). – с. 25-27.
28. Кононенко В. І. Мова у контексті культури. – Київ - Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 390 с.
29. Космеда Т. А. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика : [колект. моногр.] / Т. А. Космеда, Н. А. Карпенко, Т. Ф. Осіпова, Л. М. Саліонович, О. В. Халіман; за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. — Х.: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич : Коло, 2014. — 472 с.
30. Кравець, Т. В. Мовні трансформації гендерних стереотипів у позначенні професій українськими ЗМІ. // Вчені записки. – 2013.

31. Куравська, Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. // Збірник наукових праць: психологія. – 2018. – № 22. – 55-62.
32. Левченко О. Стереотип чоловіка в жіночих прецедентних текстах та фразеології. – 2008. Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/tfmgb>
33. Левченко О. Фразеологічна символіка : Лінгвокультурологічний аспект: монографія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005.
34. Ліончук Р. Термін "гендер" у науковому дискурсі: вітчизняний та зарубіжний підходи / Р. Ліончук // Нова педагогічна думка. - 2013. - № 2. - С. 66-70. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2013_2_18
35. Лозицька М. Лінгвокультурний та прагматичний аспекти гендерно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови : дис. канд. філос. наук : 035 Філологія / Лозицька. – Луцьк, 2021. – 274 с.
36. Майборода О.А. Українська фразеологія як джерело народознавства: автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01. – Харків, 2002.
37. Марчук Л. Поняття фемінності (за Іваном Огієнком) та становлення фемінітивів у сучасній українській мові. // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта XV. – 2018. – с. 99-103.
38. Маслова Ю. П. Моделювання гендерних стереотипів сучасної жінки та сучасного чоловіка на сторінках друкованих ЗМІ. // Наукові записки. Серія “Філологічна”. - Острог: Вид-во НаУ “Острозька академія”, - 2010. - Вип. 17. - с. 275–285.
39. Маслова Ю. П. Релігійно-міфологічне підґрунтя гендерних стереотипів // Наукові записки. Серія “Історичне релігієзнавство”. - Острог: Видавництво НаУ “Острозька академія”. - 2010. - Вип. 3. с. 143–148.
40. Маслова Ю. П. Репрезентація образів сучасного чоловіка у друкованих ЗМІ: гендерний аспект / Ю. П. Маслова // Наукові

- записки. Серія “Філологічна” – Острог : Видавництво НаУ “Острозька академія”, 2010. – Вип. 16. – С. 190–196.
41. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – Київ: «К.І.С.». – 2004. – с. 10-29.
42. Мельник Ю.П., Об’єктивація гендерних стереотипів у сучасній лінгвістичній науці.
43. Новицька В. Гендерна соціалізація: соціологічні концепції та практики. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010.—15 с.
44. Онипченко О. І. Сексизм в рекламі: статево-рольові та гендерні стереотипи. // Редакційна колегія. Гендер. Екологія. Здоров’я: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: ХНМУ. – 2019.
45. Патріарх В. О. Поняття сексизму в термінологічній системі гуманітаристики та гендерної лінгвістики. – Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія-«Філологія». – Острог: Вид-во НаУОА, – 2022. – Вип. 13(81). – с. 311–315.
46. Перрі Г. Не бійтесь галерей / Перрі Грейсон; пер. з англ. А. Ящук.– Київ: ArtHuss, 2017.–113 с.
47. Потапенко О.І. Українська лінгвокультурологія : підруч. для студентів зі спец. «Українська мова і література» / кол. авт. : О. І. Потапенко, Я. О. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Т. В. Чубань, Т. М. Левченко, Г.І.Потапенко; за заг. ред. проф. О. І. Потапенка. – К.: Міленіум, 2016. – 367 с.
48. Прокіна І., Купчишина Ю. Вербалізація гендерних стереотипів та семантичні особливості англійськомовних фразеологізмів з гендерним компонентом (на матеріалі фразеологічних словників) [Електронний ресурс]. // Збірник наукових праць «Актуальні проблеми філології та перекладознавства». – 2022. – Режим доступу

- до ресурсу: <http://apfp.khnu.km.ua/wp-content/uploads/sites/5/2022/07/apfp-2022-n24.pdf#page=18>.
- 49.П'ятковська Т. Концепти української ментальності в мовному дискурсі паремій. // Рідний край. – 2014. – №1. – С. 94–97.
- 50.Савченко Л.В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. – Сімферополь: Доля, 2013.
- 51.Секіна Н. Вербалізація маскулінного стереотипу чоловік-лідер [Електронний ресурс]. // Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e3aa15cb-5ea0-48f9-8a87-a0b065dee8ca/content>
- 52.Скаб М.В. Фразеологізми як концептовиражальний засіб // Учёные записки Таврического национального ун-та им. В.И. Вернадского. Серия «Филология». – Т. 20. – Симферополь : Таврический национальный университет, 2007. – С. 42–48.
- 53.Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Українська лінгвоконцептологія: здобутки і перспективи // Мова у дзеркалі особистості: філологічні дослідження, присв. 80-річчю проф., акад. НАПН України Кононенка В.І. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 298–312.
- 54.Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови / відп. ред. Л.С. Паламарчук. – К.: Наук. думка, 1973.
55. Собченко-Рачинська І. Рольові гендерні моделі в семантиці українських фразеологізмів. // Діалог: медіа-студії. – 2010. – №10. – С. 130–135.
56. Ставицька Л. О. Мова і стать. // Критика. – 2003. – № 6. – с. 29–34.
57. Ставицька Л. О. Сучасний стан лінгвогендерологічних досліджень в Україні. // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – с. 236–246.
58. Ставицька Л.О. Гендерна лінгвістика: українська перспектива. // Українська мова. - 2004. - № 3. - с. 58–66.

59. Степанова Е. Р. СУТНІСТЬ ТА ПОХОДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу:
http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16412/1/%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf.
60. Тернова Н. В. Репрезентація гендерних стереотипів у «Фразеологічному словнику східнослов'янських і степових говірок Донбасу». // Лінгвістичні дослідження. – 2019. – №38. – с. 59-64.
61. Ткач, О. О. Жіноча розпуста та зрада у суспільній уяві українців у XVIII–XIX столітті. // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – 2020. - №2(12). – с. 137-141.
62. Ужченко В.Д. Сучасна українська літературна мова : навч. комплекс : посіб. для студ. філол. спеціальностей / за заг. ред. проф. В. Д. Ужченка. – 2-ге вид., випр. і доп. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2009. – 299 с.
63. Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: посібник. – Луганськ: Альма-матер, 2005.
64. Фатхутдінова І. Роль української жінки в сім'ї та суспільстві. // Вісник ХНПУ імені ГС Сковороди «Філософія» – 2019. – № 1.45 – с.62-84
65. Чернишенко І. А. Фактори формування національних мовних картин світу [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу:
<http://eprints.zu.edu.ua/1771/1/3.pdf>.
66. Черчович І. Емансипаційні ідеї vs консервативні практики: жінки у середовищі української інтелігенції Галичини зламу XIX – XX століть. // Українські жінки в горнілі модернізації / О. Кісь. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. – С. 5–31.
67. Шерстюк Д. Гендерні стереотипи та сексизм в українських онлайн-медіа. // ОСВІТА І НАУКА. – 2021. – №1.

68. Щербіна В. Фразеологізми і паремії з гендерною семантикою в українській мові [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9541/Shcherbina_Frazeolohizmy_i_paremii.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
69. Юдко Л. В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації // *Studia Linguistica*. – 2011. – №5. – С. 292–298.
70. Юношева Т. М. Гендерні стереотипи в англійській фразеології. // Збірник студентських наукових праць «*Studia philologica*». – 2017. – №1. – С. 67–72.
71. Юрченко О.С. Формування фразеологічного фонду української літературної мови кінця XVIII – поч. XIX ст. – Х.: Вища школа, 1984.
72. Manne Kate. *Down girl: The logic of misogyny*. – Oxford University Press. – 2017.
73. <https://www.youtube.com/watch?v=1owJmYRKIvc>